

WORTEGEM ONZE-LIEVE- VROUW GEBORTEKERK NOTA

INTERGEMEENTELIJKE SAMENWERKING VOOR STREEKONTWIKKELING IN ZUID-
OOST-VLAANDEREN

GENTSESTEENWEG 1 B
9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM
TEL 053 64 65 20

INFO@SO-LVA.BE
WWW.SO-LVA.BE

WORTEGEM ONZE- LIEVE-VROUW GEBORTE KERK

NOTA PROEFPUTTENONDERZOEK- 2025A375
LAURE MEESEN & LOUISE SAVELS

DOSSIERSAMENSTELLING

Louise Savels & Laure Meesen

PROJECT

Wortegem Onze-Lieve-Vrouw Geboorte kerk – heraanleg
Parking en realisatie bijgebouw - nota (proefputtenonderzoek)
Projectcode: 2025A375
Projectnaam: 23-WOR-OG
Identificatie bekrachtigde archeologienota: ID 29845
SOLVA Archeologierapport nr. 320

OPDRACHTGEVER

Gemeente Wortegem-Petegem
contactpersoon: Ward Devos
Waregemseweg 35
9790 WORTEGEM-PETEGEM
Tel: 056/68.81.14
ward.devos@wortegem-petegem.be

OPDRACHTHOUDER

SOLVA

Projectteam:
Gentsesteenweg 1B
9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM
Tel: 053/64 65 20
info@so-lva.be

BEWAARPLAATS ARCHEOLOGISCH ENSEMBLE

Erkend onroerend erfgoeddepot **SOLVA** archeologisch depot
p/a Industrielaan 25b
9320 EREMBODEGEM
Tel: 053/64 65 36
archeologie@so-lva.be

WETTELIJK DEPOTNUMMER

D/2025/12.857/8

Kaft: Vrijleggen van skeletten in één van de proefputten te Wortegem.

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA

INHOUDSTAFEL

Inhoudsopgave

1	SAMENVATTING	4
1.1	PLANMATIGE CONTEXT	4
1.2	WETTELIJK KADER	4
1.3	RESULTATEN	4
2	VERSLAG VAN RESULTATEN	6
2.1	BESCHRIJVEND GEDEELTE	6
2.1.1	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	6
2.1.2	DE ONDERZOEKSOPDRACHT	8
2.1.3	WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET VOORONDERZOEK	8
2.2	ASSESSMENTRAPPORT	12
2.2.1	BESCHRIJVING VAN DE AARDKUNIDIGE OPBOUW VAN HET ONDERZOCHE GEBIED	12
2.2.2	ASSESSMENT VAN DE SPOREN, SPOORCOMBINATIES EN ARCHEOLOGISCHE STRUCTUREN 15	
2.2.3	ASSESSMENT VAN DE VONDSTEN:	48
2.2.4	ASSESSMENT VAN DE MENSELIJKE RESTEN	52
2.2.5	ASSESSMENT VAN DE STALEN	59
2.2.6	CONSERVATIE-ASSESSMENT	59
2.2.7	DATERING EN INTERPRETATIE VAN HET ONDERZOCHE GEBIED	59
2.2.8	CONFRONTATIE VAN DE BEVINDINGEN MET DE RESULTATEN VAN VOORGAANDE ONDERZOEKSFASES	60
2.2.9	DE VERWACHTINGEN TEN AANZIEN VAN HET ARCHEOLOGISCH ERFGOED	60
2.3	BIBLIOGRAFIE	62
2.4	BIJLAGEN	62
2.4.1	LIJST VAN PLANNEN, FIGUREN, FOTO'S EN KAARTEN	62
2.4.2	TEKENINGENLIJST	62
2.4.3	FOTOLIJST	62
2.4.4	SPORENLIJST	62
2.4.5	VONDSTENLIJST	62
2.4.6	STALENLIJST	62
2.4.7	SKELETFORMULIEREN	62

1 SAMENVATTING

1.1 PLANMATIGE CONTEXT

De opdrachtgever wil de Onze-Lieve-Vrouw Geboorte en Sint-Rochuskerk in Wortegem (Wortegem-Petegem) verbouwen en herbestemmen. Deze voormalige parochiekerk is ontwijd en is thans gekend als zaal “De Zonnebloem”. De verbouwingswerken moeten het voormalige kerkgebouw omvormen tot een polyvalente evenementenzaal. Tegelijk met de verbouwingswerken aan de kerk wordt ook het plein rondom (deels) opnieuw ingericht. Voor de aanvraag van de vergunning voor stedenbouwkundige handelingen is reeds een archeologienota opgesteld en bekrachtigd (2024A457, ID: 29845). In het programma van maatregelen is verder vooronderzoek door middel van vier proefputten rondom de kerk geadviseerd. Onderstaand verslag bespreekt de resultaten van dit geadviseerd vooronderzoek.

1.2 WETTELIJK KADER

De zone bevindt zich buiten een beschermde archeologische site of archeologische zone, maar de oppervlakte van het projectgebied bedraagt meer dan 3000 m² en de ingreep in de bodem meer dan 1000 m².

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 3°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen**. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.¹

1.3 RESULTATEN

SOLVA voerde in opdracht van de gemeente Wortegem-Petegem het voorgeschreven archeologische vooronderzoek uit. Ten behoeve van het bekomen van een omgevingsvergunning is reeds een bekrachtigde archeologienota opgesteld door **SOLVA**.²

De **bureaustudie** gaf aan dat er een hoog wetenschappelijk kennispotentieel is voor de aan te treffen sporen binnenin de kerk. Voor de zones buiten de kerk ligt het kennispotentieel vooral bij het fysisch antropologisch onderzoek. Op de Ferrariskaart is rondom de kerk een kerkhof weergegeven. Postkaarten uit de 1ste helft van de 20ste eeuw tonen ook ten noorden van de kerk begravingen. Naar analogie met dorpen in de omgeving is het aannemelijk, en zelfs waarschijnlijk dat de begraafplaats teruggaat tot de volle middeleeuwen. Bij de werkzaamheden kunnen er menselijke skeletresten aangesneden worden. Mogelijk zitten bij deze skeletten ook enkele oude exemplaren. Fysisch antropologisch onderzoek op skeletresten in dorpen hebben een groot potentieel en geven een onmiddellijke inkijk in het leven en welzijn van vroegere bewoners. Studie naar deze skeletten kan waardevolle informatie opleveren over de populaties in Wortegem doorheen de tijd. Echter zou het kerkhof in de jaren 1980 geruimd zijn, **maar de omvang en diepte van ontgraving is niet gekend**.

Daarnaast is het mogelijk dat er ook oudere sporen worden aangetroffen die voorafgaan aan de begraafplaats. Deze zouden meer informatie kunnen verschaffen over de ouderdom en ontwikkeling van het dorp.³ Over de eventuele aan-of afwezigheid van archeologische sporen buiten de kerk konden in het bureauonderzoek geen sluitende vaststellingen gedaan worden.

Het uitgevoerde **proefputtenonderzoek (2025A375)** moet dus meer duidelijkheid verschaffen over de bewaring en de aanwezigheid van de (eventuele) archeologische sporen.

---

¹ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 4.0 van 1 april 2019.

² 2024A457, ID: 29845

³ A. De Graeve 2024.

Tijdens het proefputtenonderzoek zijn in zone I en zone II geen skeletresten aan het licht gekomen, dit was wel het geval in zone III en zone IV. In deze zones zijn er twee verschillende pakketten kerkhofgrond te onderscheiden. Onder deze pakketten situeert zich in zone III de moederbodem met daaronder de tertiaire bodem. In zone IV bevindt de tertiaire bodem zich onmiddellijk onder de kerkhofgrond. De aangetroffen skeletresten bestaan uit enerzijds zeer recente begravingen uit de 20ste eeuw en anderzijds begravingen uit de postmiddeleeuwen. Er is slechts één skelet aangetroffen dat mogelijk uit de late middeleeuwen dateert, maar het botmateriaal kent een zeer slechte bewaring. In zone I zijn er enkel postmiddeleeuwse ophogingpakketten aangetroffen die doorsneden worden door een recente verstoring van de aanleg van de huidige parking, en dit tot ca. 80cm onder het huidige loopniveau. In zone II is er enkel geruimde kerkhofgrond aanwezig. De tertiaire ondergrond ligt hier op een diepte van ca. 50cm onder het maaiveld.

Voor de zone **buiten de kerk** wordt er **geen verder onderzoek** geadviseerd. Los van de menselijke en emotionele waarde zijn de 20ste-eeuwse graven niet als archeologisch te beschouwen. Wat betreft de **oudere begraving**, die te dateren zijn in de postmiddeleeuwse periode, gaat het slechts om een beperkt aantal **fragmentair bewaarde graven**. De sterke fragmentatiegraad ten gevolge van de intensieve recentere begravingen en de grotendeelse ontruiming hiervan in de jaren 1980, maken dat het **resterend onderzoekpotentieel van deze graven zeer laag is**, zowel op siteniveau als op niveau van het individu. De resultaten van **verder onderzoek zouden immers fragmentair en moeilijk in context te plaatsen zijn**. Daar komt tenslotte nog bij dat verder onderzoek van deze fragmentair bewaarde graven sterk bemoeilijkt wordt vanwege de uitgesproken preventiemaatregelen die van toepassing zijn vanwege de aanwezigheid van recente begravingen⁴. De kosten van verder onderzoek wegen hier dan ook niet op tegen de beperkte potentiële kenniswinst. De zone rondom de kerk wordt bijgevolg vrijgegeven. **Binnenin de kerk dient wel nog de opgraving, zoals geadviseerd in de archeologienota⁵, uitgevoerd te worden.**

---

⁴ Intern advies preventiedienst, Koen Van Hoyweghen 20 januari 2023, advies manager risicobeheersing EDPB en advies arbeidsgeneesheer Securex 23 januari en 1 februari 2023.

⁵ A. De Graeve 2024.

2 VERSLAG VAN RESULTATEN

2.1 BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Bekrachtigde archeologienota: ID 29845

Projectcode: 2025A375

Sitecode: 23-WOR-OG

Wettelijk depotnummer: D/2025/12.857/8

Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog: SOLVA OE/ERK/Archeoloog/2015/00038

Locatie:

Oost-Vlaanderen, Wortegem-Petegem (Wortegem), Wortegemplein

Bounding box:

punt 1: x=89473.57 / y= 171659.49

punt 2: x= 89567.84 / y= 171741.09

Kadastrale gegevens:

Wortegem-Petegem, Afdeling 1, Sectie A, perceelnummers 856G & 857A, zie Figuur 1

Topografische kaart: zie Figuur 2 en Figuur 3

Betrokken actoren:

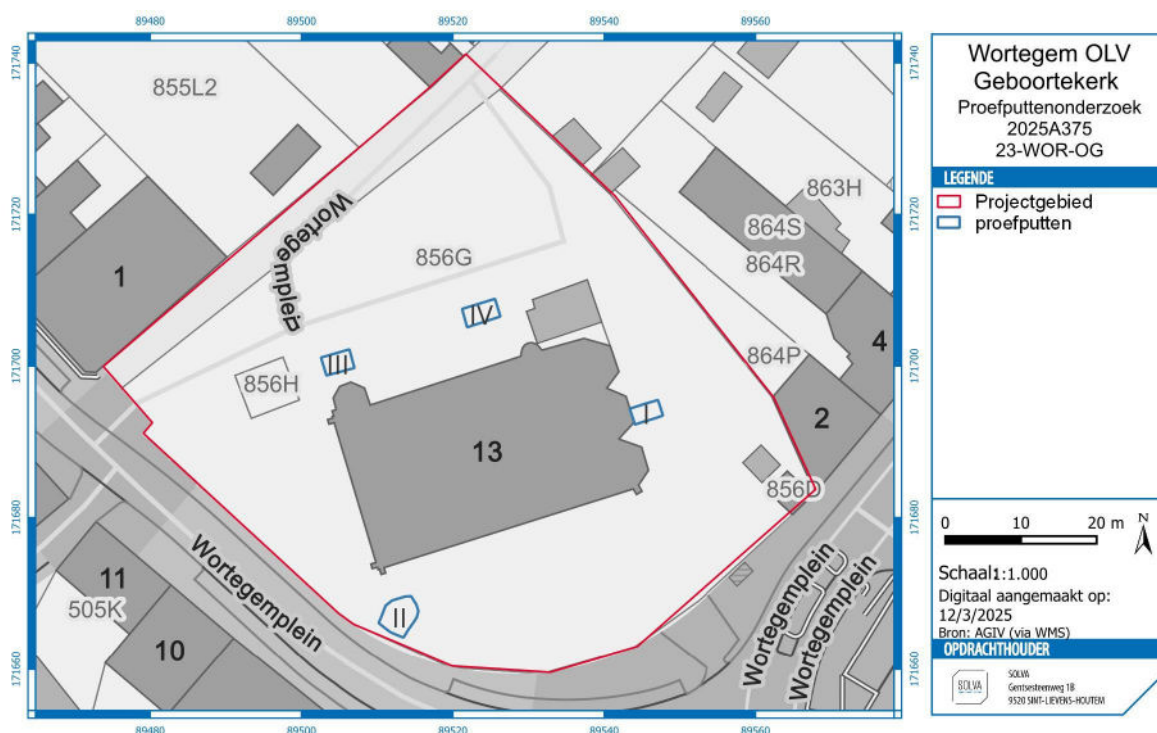
Erkend archeologe - veldwerkleidster: Louise Savels

Assistent-archeologe: Laure Meesen

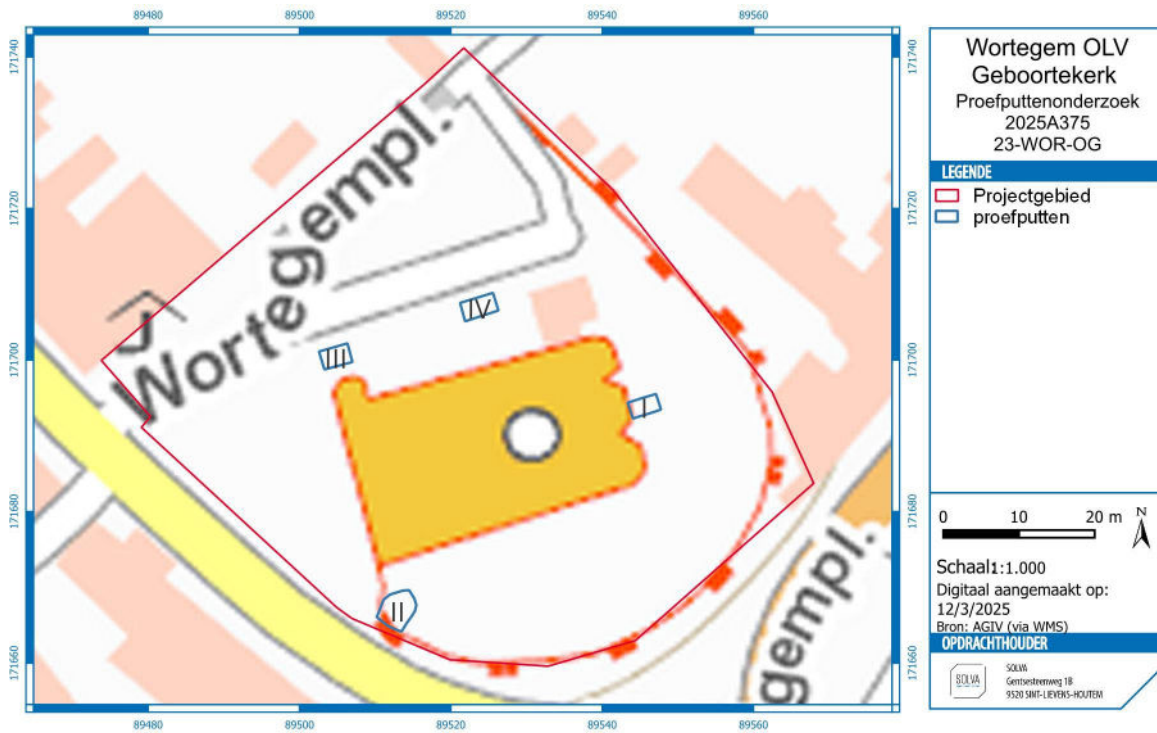
Redactie: Wouter De Maeyer

Wetenschappelijke advisering:

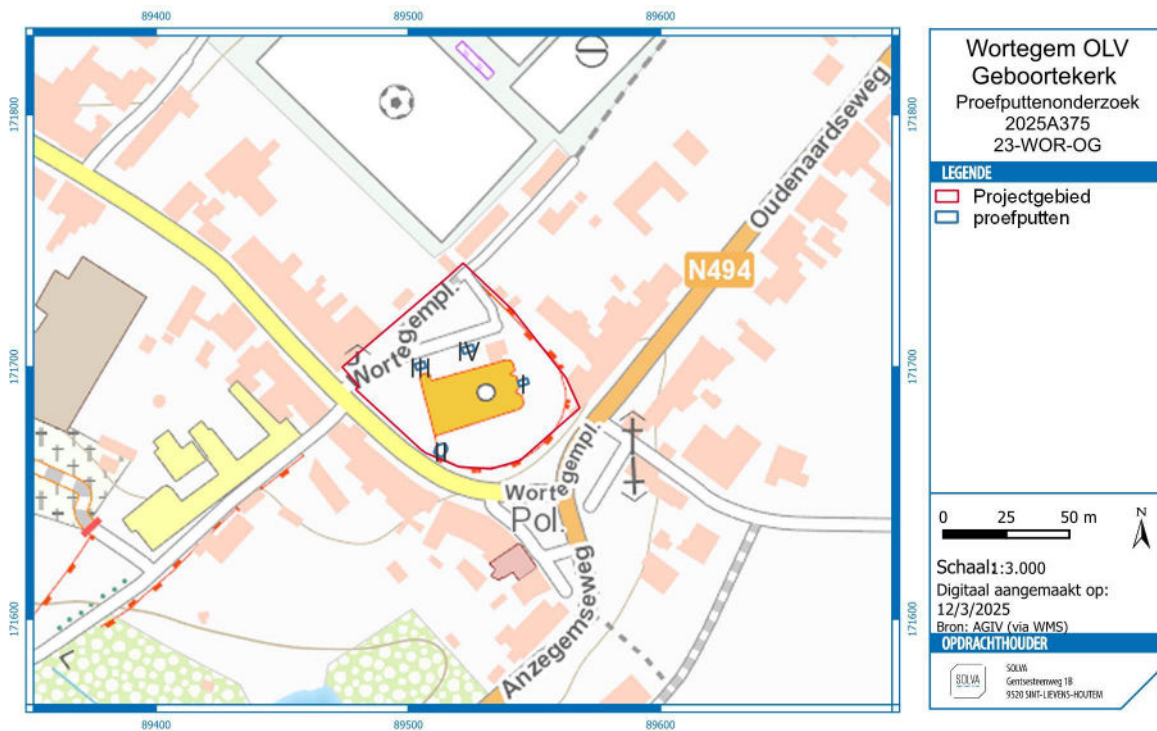
Fysisch-antropologe: Liesbeth Massagé

Figuur 1: Het projectgebied en de uitgevoerde proefputten op de kadastrale kaart.

Figuur 2: Het projectgebied en de uitgevoerde proefputten op de topografische kaart (detail).

Figuur 3: Het projectgebied en de uitgevoerde proefputten op de topografische kaart.

2.1.2 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

2.1.2.1 VRAAGSTELLING

Onderstaande niet-gelimiteerde onderzoeksvragen zijn overgenomen uit het programma van maatregelen van de archeologienota:⁶

Begravingen:

- Welke ouderdom hebben de skeletten?
- Zijn er oversnijdingen zichtbaar?
- Is er een fasering op te merken bij de begravingen?
- Wat leren ons de eventuele begravingen?
- Zijn er opdelingen in zones waarneembaar?
- Lenen de skeletresten zich voor verder fysisch-antropologisch onderzoek? Wat is het potentieel?

Andere sporen:

- Zijn er sporen ouder dan het kerkhof en de kerk aanwezig? Zo ja, welke?
- Wat leren de resultaten ons over de vroegste dorpsgeschiedenis?
- Zijn de oudere sporen te linken aan gegevens uit andere opgravingen?

2.1.2.2 DE RANDVOORWAARDEN

Zowel het veldwerk als de verwerking en rapportage dienen te voldoen aan de methodiek zoals beschreven in het hoofdstuk 8.6 (proefsleuven en proefputten) van de Code van Goede Praktijk 4.0.

2.1.3 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET VOORONDERZOEK

2.1.3.1 MOTIVERING VAN DE ONDERZOEKSSTRATEGIE, -METHODE EN -TECHNIEKEN

2.1.3.1.1 STRATEGIE

Uit de voorafgaande bureaustudie (2024A457, ID: 29845) is gebleken dat er een hoog wetenschappelijk kennispotentieel is voor de aan te treffen sporen binnenin de kerk. Voor de zones buiten de kerk ligt het kennispotentieel vooral bij het fysisch antropologisch onderzoek van de oudste skeletten. Op de Ferrariskaart is rondom de kerk een kerkhof weergegeven. Postkaarten uit de 1ste helft van de 20ste eeuw tonen ook ten noorden van de kerk begraving. Naar analogie met dorpen in de omgeving is het aannemelijk, dat de begraafplaats teruggaat tot de volle middeleeuwen. Echter is geweten dat het kerkhof in de jaren 1980 geruimd is geweest. De exacte omvang van de ruiming (in ruimte en diepte) zijn echter niet gekend. Bij de werkzaamheden kunnen menselijke skeletresten aangesneden worden. Mogelijk zitten bij deze skeletten oude exemplaren. Fysisch antropologisch onderzoek op skeletresten in dorpen hebben potentieel en geven een onmiddellijke inzicht in het leven en welzijn van vroegere bewoners. Studie naar deze skeletten kan waardevolle informatie opleveren over de populaties in Wortegem doorheen de tijd. Daarnaast is het mogelijk dat er ook oudere sporen worden aangetroffen die voorafgaan aan de begraafplaats. Deze zouden meer informatie kunnen verschaffen over de ouderdom en ontwikkeling van het dorp.⁷

2.1.3.1.2 METHODEN EN TECHNIEKEN

Het terreinwerk vond plaats van 4 februari 2025 tot en met 27 februari 2025 en is uitgevoerd door erkend archeologe en veldwerkleidster Louise Savels, assistent-archeologe Laure Meesen en veldassistent Dieter Vercruysse.

Voor de gehanteerde onderzoekstechnieken is hoofdstuk 8.6 van de Code van Goede Praktijk van toepassing. Het gaat om proefputten voor een site met complexe verticale stratigrafie (hoofdstuk 8.6.3).

Na het machinaal verwijderen van de verharding, legde een graafmachine met een platte bak de proefputten verder aan. Dit gebeurde steeds onder begeleiding van de veldwerkleidster om te verzekeren dat de juiste diepte werd bekomen. De putten zijn afgegraven tot op het eerste archeologisch leesbare niveau. De grond werd gescheiden afgegraven en afgevoerd of gestockeerd naast de proefput of binnen

⁶ A. De Graeve 2024 ; 2024A457, ID: 29845.

⁷ A. De Graeve 2024.

de werfinrichting. Het dichten gebeurde op een manier dat de originele bodemopbouw opnieuw werd bekomen.

De sporen zijn na het afgraven onmiddellijk manueel opgeschoond, gefotografeerd met een fotobordje (met projectcode 23-WOR-OG / 2025A375), beschreven in de **SOLVA**-Archeologiedatabank en topografisch ingemeten met een RTS. Alle vondsten kregen een uniek identificatienummer (= vondstnummer). De profielen of profielputten zijn geregistreerd om op die manier een beter beeld te krijgen van de bodemopbouw. Elk profiel is gefotografeerd en per laag beschreven. Van alle sleuven en profielen is de precieze locatie topografisch ingemeten.

Het gebruik van **gestandaardiseerde fiches** en een gestandaardiseerde nummering van de sporen en de lagen in een spoor – en alles wat daarmee samenhangt (foto's, plannen, vondsten, ...) – heeft niet alleen te maken met het stroomlijnen van de registratie op het veld, maar ook met de verwerking van deze gegevens tijdens de rapportage.

De Dienst Archeologie van **SOLVA** heeft in de loop van 2009 de ontwikkeling van een **databank** geïnitieerd. Haar doel is het kunnen zowel invoeren en opslaan, als raadplegen en beheren van alle gegevens – velddata en externe informatie – in één systeem. Daarenboven is het de opzet om met de databank overzichtelijke lijsten te kunnen genereren, die als bijlagen kunnen dienen in de rapporten.

De absolute basis van de databank, de kleinste atomaire eenheid als het ware, is het **spoor**. Dit valt uiteen in acht types: 'laag', 'muur', 'vloer', 'skelet', 'hout', 'vondst', 'vertical feature interface' of 'VFI' en 'horizontal feature interface' of 'HFI'. Voor elk type spoor bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: plannen, tekeningen, foto's én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor 'is recenter', 'is ouder', 'gelijktijdig met' of 'hetzelfde als' een ander spoor.

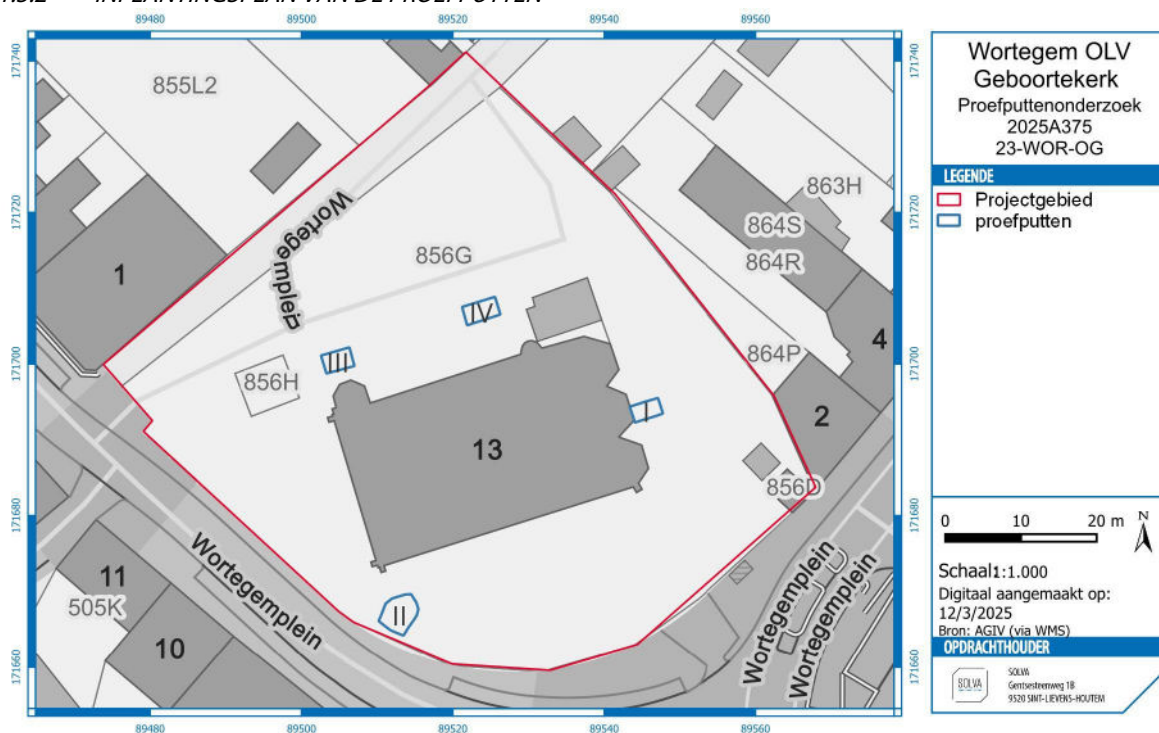
Op een tweede niveau in de databank staan de **spoorcombinaties**. Deze groeperen één of meerdere sporen. Elke spoorcombinatie krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot deze spoorcombinatie behoort. Het is evenwel niet zo dat elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een spoorcombinatie. Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een spoorcombinatie gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De plannen, tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatisch verbonden aan de spoorcombinatie waartoe ze behoren. Vanuit dit niveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die spoorcombinatie en waaraan de vondsten, plannen, tekeningen en foto's verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de spoorcombinaties onderling.

Het derde niveau in de databank bevat de **structuren**. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere spoorcombinaties. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste spoorcombinatienummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een gebouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (spoorcombinatieniveau), dan zal deze gebouwplattegrond het nummer dragen van een spoorcombinatie (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (spoorcombinatieniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke spoorcombinatie tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeert onder een structuur telkens de plannen, tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan de spoorcombinaties die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende spoorcombinaties die ertoe behoren en zo, verder afdalend, uiteindelijk tussen de verschillende sporen. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren.

Wat de **vondsten en de staalnames** betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie, datering en assessment voorziet. Dit gebeurt zoals vermeld op het spoorniveau. Hieraan zijn de verschillende vondst- en staalnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, spoorcombinatie- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar Excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden.

De databank bevat tot slot alle relevante documenten met betrekking tot een project in een map 'bijlagen': rapporten, plannen, overzichtsfoto's, rapporten natuurwetenschappelijk onderzoek, totaalplan...

2.1.3.2 INPLANTINGSPLAN VAN DE PROEFPUTTEN

Figuur 4: Het projectgebied en de uitgevoerde proefputten op de kadasterkaart.

2.1.3.3 BESCHRIJVING VAN DE OPENGELEGDE OPPERVLAKTE

Zone I	8,57m ²
Zone II	18,69m ²
Zone III	9,71m ²
Zone IV	11,36m ²

2.1.3.4 MOTIVATIE VAN DE KEUZE TEN AANZIEN VAN DE SELECTIE VAN VONDSTEN

Tijdens het terreinwerk is geen selectie gebeurd bij het recupereren van de vondsten. Om een zo compleet mogelijk beeld van de site en de archeologische restanten te verkrijgen, is alles verzameld, voorzien van een vondstnummer (= uniek volgnummer) en opgenomen in de SOLVA-Archeologiedatabank.

2.1.3.5 MOTIVATIE VAN DE KEUZE TEN AANZIEN VAN DE STAALNAME

Bij enkele sporen is een staalname gebeurd van houtskool in functie van een eventuele 14C-datering. Van enkele skeletten is er ter hoogte van de buikholte een pollenstaal genomen. De staalnames zijn voorzien van een staalnummer (= uniek volgnummer) en opgenomen in de SOLVA-Archeologiedatabank.

2.1.3.6 BESCHRIJVING VAN HET GEBRUIKTE MATERIAAL

De afgraving gebeurde met een graafmachine met een platte bak van 1,2m breed. De foto's zijn genomen met een Canon EOS 200D. De vondsten zijn per laag gerecupereerd en in vondstzakjes gestoken. Deze worden onmiddellijk voorzien van een uniek volgnummer (= vondstnummer). Het digitaal inmeten van de sporen en het bepalen van de hoogte van het terrein en de afgegraven niveaus (in TAW) werden gedaan met een totaal station (Trimble S5). De registratie van de archeologische sporen gebeurde met een tablet met een *Filemaker 15* go app.

2.1.3.7 BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN EVENTUELE AFWIJKENDE METHODIEK EN VAN EVENTUELE BIJSTELLINGEN VAN DE OORSPRONKELIJKE STRATEGIE

Wegens omstandigheden op het terrein wijkt de locatie van zone IV lichtjes af van de vooropgestelde locatie in het programma van maatregelen. De proefput in kwestie is ca. 2,8m opgeschoven naar het noorden, om zo zeker geen leidingen te raken. De overige proefputten bevinden zich op de vooropgestelde locaties zoals in het programma van maatregelen. Doch wijken zij enigszins af qua vorm, desalniettemin is er een voldoende oppervlakte opengelegd om een maximale kenniswinst te bekomen.

2.1.3.8 ZONES WAAR BEHOUD IN SITU GEBEURDE

Niet van toepassing.

2.1.3.9 ASPECTEN WAARVOOR ADVIES VAN SPECIALISTEN WERD INGEWONNEN

Het menselijk skeletmateriaal is onderzocht door fysisch-antropologe Liesbeth Massagé.

2.1.3.10 ASPECTEN WAARVOOR ALGEMENE WETENSCHAPPELIJKE ADVISERING WERD GEVRAAGD

Niet van toepassing.

2.2 ASSESSMENTRAPPORT

2.2.1 BESCHRIJVING VAN DE AARDKUNIDIGE OPBOUW VAN HET ONDERZOCHE GEBIED

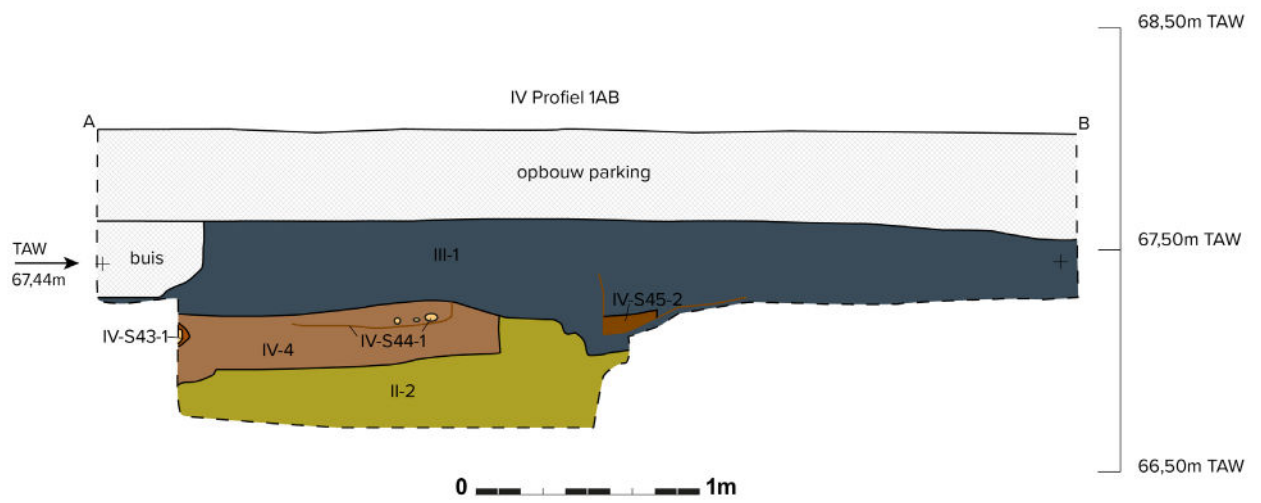
Ten noorden van de kerk in zones III en IV is er sprake van een gelijkaardige bodemopbouw. Bovenaan bevindt zich een dik pakket verstoring, te linken aan de aanleg van de huidige parking. Hieronder is nog kerkhofgrond bewaard. Het bovenste pakket kerkhofgrond (III-1) bestaat uit bruine kleiige leem die plaatselijk sterk gereduceerd is. Dit pakket bevat veel los bot en inclusies van baksteen en kalkmortel. Hieronder situeert er zich een ouder pakket kerkhofgrond (IV-4 en III-9), bestaande uit bruin zandige leem die plaatselijke gereduceerd is. Onder de pakketten kerkhofgrond bevindt zich de tertiaire bodem bestaande uit groenig, zandig zandleem met zeer veel veldstenen (II-2). In zone III zijn bovenop de tertiaire bodem nog flarden gele zandleem (III-12).

In zone II, ten zuiden van de kerk, is er verdiept tot op ca. 50cm onder het maaiveld (eveneens de verstoringsdiepte). In de geregistreerde profielen is evenwel een duidelijke bodemopbouw te herkennen. Bovenaan situeert zich de recente tuinlaag die ontstaan is bij het aanleggen van de huidige groenzone. Hieronder bevindt zich geruimde kerkhofgrond (II-1). Deze bestaat uit bruin zandleem met zeer veel inclusies, o.a. baksteen, kalkmortel, leisteen en houtskool. In de westelijke hoek van de zone is de tertiaire bodem te onderscheiden in grondvlak.

Ten oosten van de kerk (achter het koor) bevindt zich zone I. Hier bestaat de bodemopbouw voornamelijk uit verstoring ten gevolge van de aanleg van de huidige parking. Onder de verstoring ligt een postmiddeleeuws ophogingspakket (I-2). In deze zone gaat de huidige verstoring even diep de grond in als de geplande verstoring.

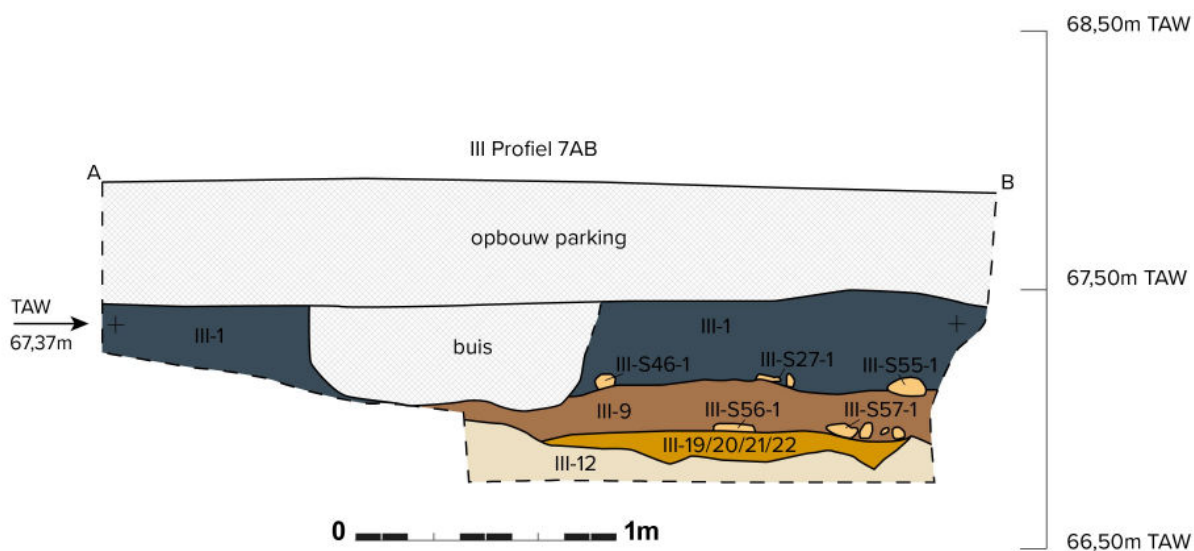
Foto 1: Profiel 1AB in zone IV.

Figuur 5: Profiel 1AB in zone IV.

Foto 2: Profiel 7AB in zone III.

Figuur 6: Profiel 7AB in zone III.

Foto 3: Profiel 4AB in zone II.

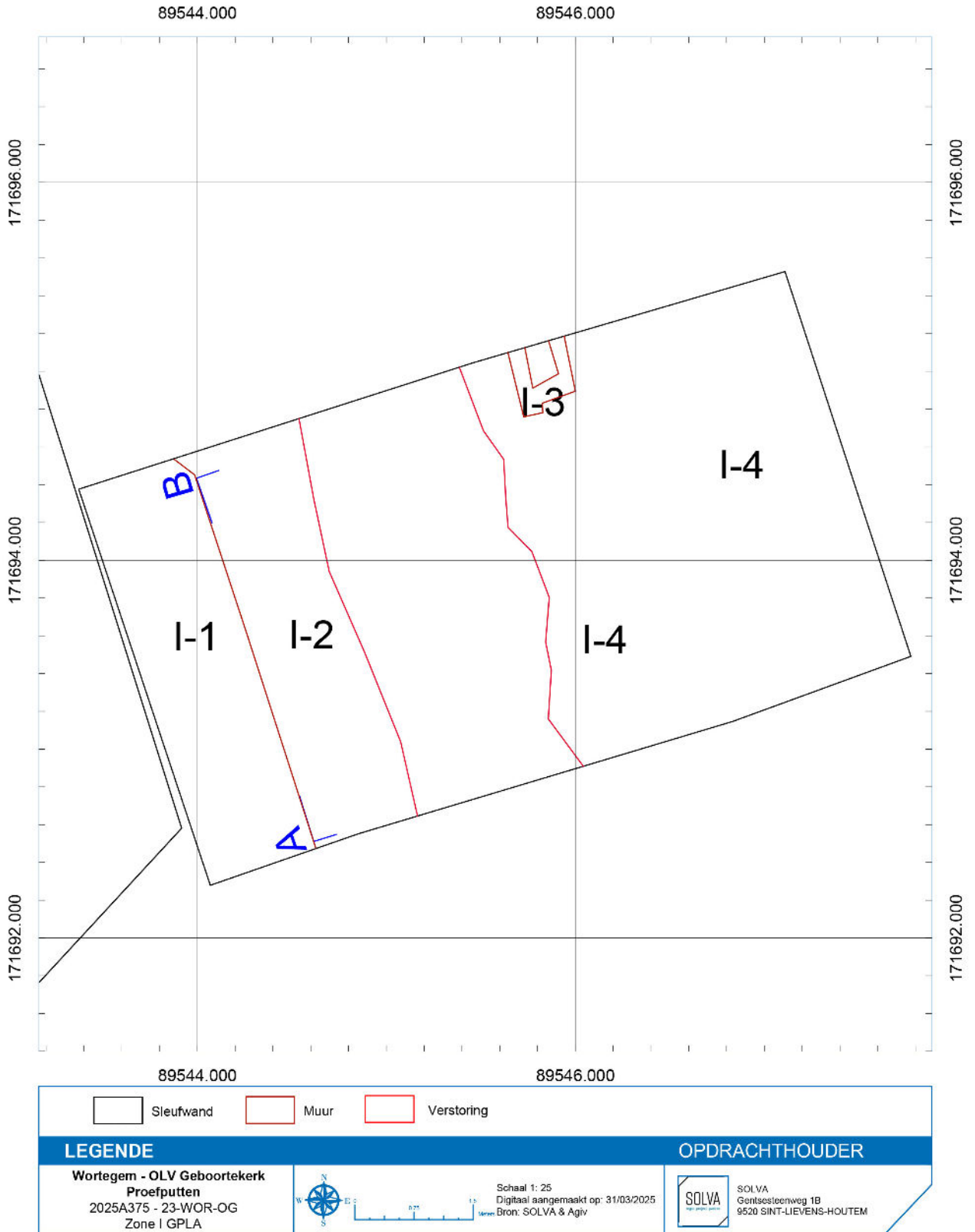
2.2.2 ASSESSMENT VAN DE SPOREN, SPOORCOMBINATIES EN ARCHEOLOGISCHE STRUCTUREN

2.2.2.1 *INLEIDING*

In totaal zijn 34 afzonderlijke spoornummers toegekend, verspreid over vier zones. Over de zones heen zijn in totaal 58 skeletnummers (voor 57 individuen) uitgedeeld. De individuele sporen zijn ondergebracht in 75 aparte contexten (= spoorcombinaties).

De sporen worden per zone besproken, tezamen met de vondsten die relevant zijn voor de datering. Achteraan volgt een samenvatting waarbij de resultaten over de verschillende zones heen worden besproken.

2.2.2.2 ZONE I

Figuur 7: Zone I, grondvlak A.

Zone I bevindt zich langsheen de oostzijde van de kerk (achter het koor), er is verdiept tot op de verstoringsdiepte van 50cm ten opzichte van het huidige maaiveld. In deze zone is één grondvlak (GPL A) aangelegd en geregistreerd op ca. +67,14m TAW. In grondvlak zijn twee ophogingspakketten (I-2 en I-4, samen gebundeld in context C. I-2), een fundering, een betonbuis, en een recent rioolputje geregistreerd.

Het meest recente spoor is een buis die vermoedelijk bij het aanleggen van de parking is gelegd. Deze buis doorsnijdt alle pakketten. Daarnaast is er een recent rioolputje (I-3) geregistreerd. Dit is opgebouwd uit baksteen (17,5x8,5x5,5cm) en gemetst met cement.

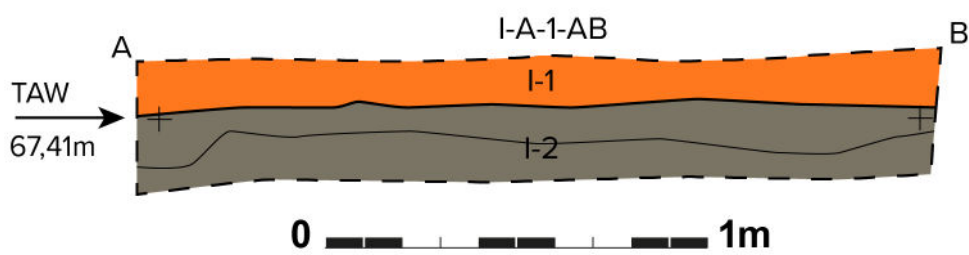
Vlak langsheen de kerkgevel situeert zich onder de huidige bestrating een fundering (I-1) bestaande uit kalkmortel met grote brokken baksteen en natuursteen. Deze fundering loopt parallel met de kerkmuur, en is ongeveer 64cm breed. Naast de fundering is verder verdiept. Onder de fundering bevindt zich een ophogingspakket (= C. I-2, dat bestaat uit de lagen I-2 en I-4), dat ook in de rest van de proefput is aangetroffen. Het weinige aangetroffen aardewerk uit dit pakket geeft een datering in de tweede helft van de 18de eeuw tot eerste helft 20ste eeuw.

Foto 4: Grondvlak A in zone I.

Foto 5: Coupe AB op spoor I-1 in zone I.

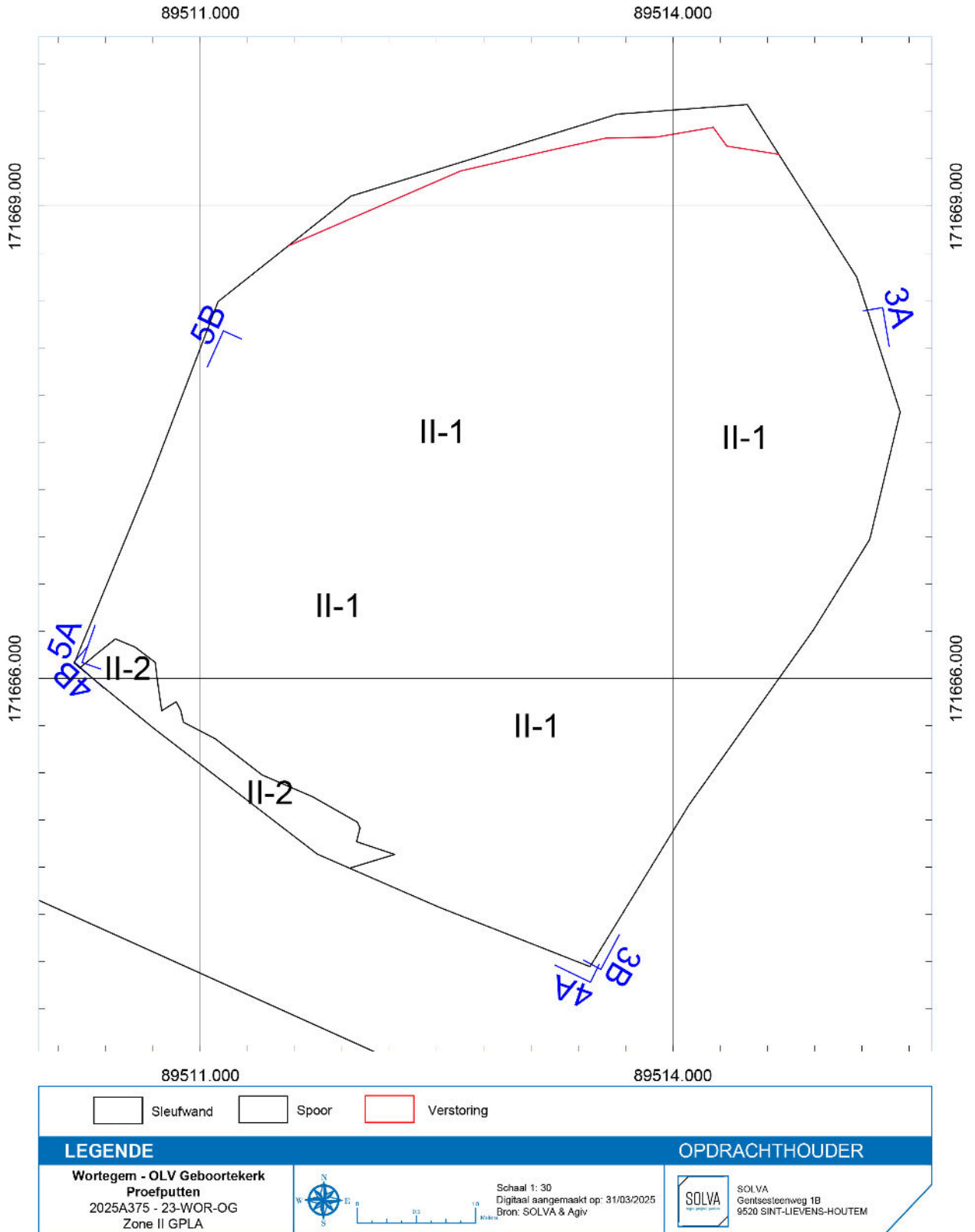

Figuur 8: Coupetekening van I-A-1-AB in zone I.

Aardewerk	Som van Aantal
I-2--	3
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / bord	3
Eindtotaal	3

Tabel 1: Het aangetroffen aardewerk in zone I.

2.2.2.3 ZONE II

Figuur 9: Zone II, grondvlak A.

Zone II ligt ten zuiden van de kerk. De verstoringsdiepte bedraagt ook hier 50cm ten opzichte van het huidige maaiveld. Het grondvlak (GPL A) is op dit niveau aangelegd en geregistreerd (ca. +66,77m TAW).

Uitgezonderd van het stukje tertiaire bodem (II-2) in de westelijke hoek bestaat het grondplan uit geruimde kerkhofgrond (II-1). Het aangetroffen materiaal in deze laag geeft een datering in de tweede helft 18de eeuw tot eerste helft 20ste eeuw. Bovenop de geruimde kerkhofgrond ligt een recente tuinlaag die ontstaan is bij het aanleggen van de huidige groenzone. Op hetzelfde moment is een kabel gelegd voor de verlichting van de parking, deze is zichtbaar op de grondvlakfoto's en in profiel 5AB.

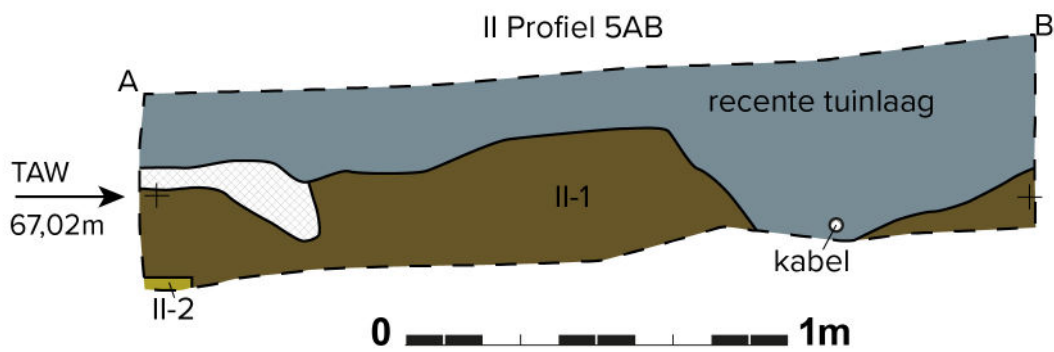
Foto 6: Grondvlak A in zone II.

Foto 7: Grondvlak A in zone II.

Foto 8: Profiel 5AB in zone II.

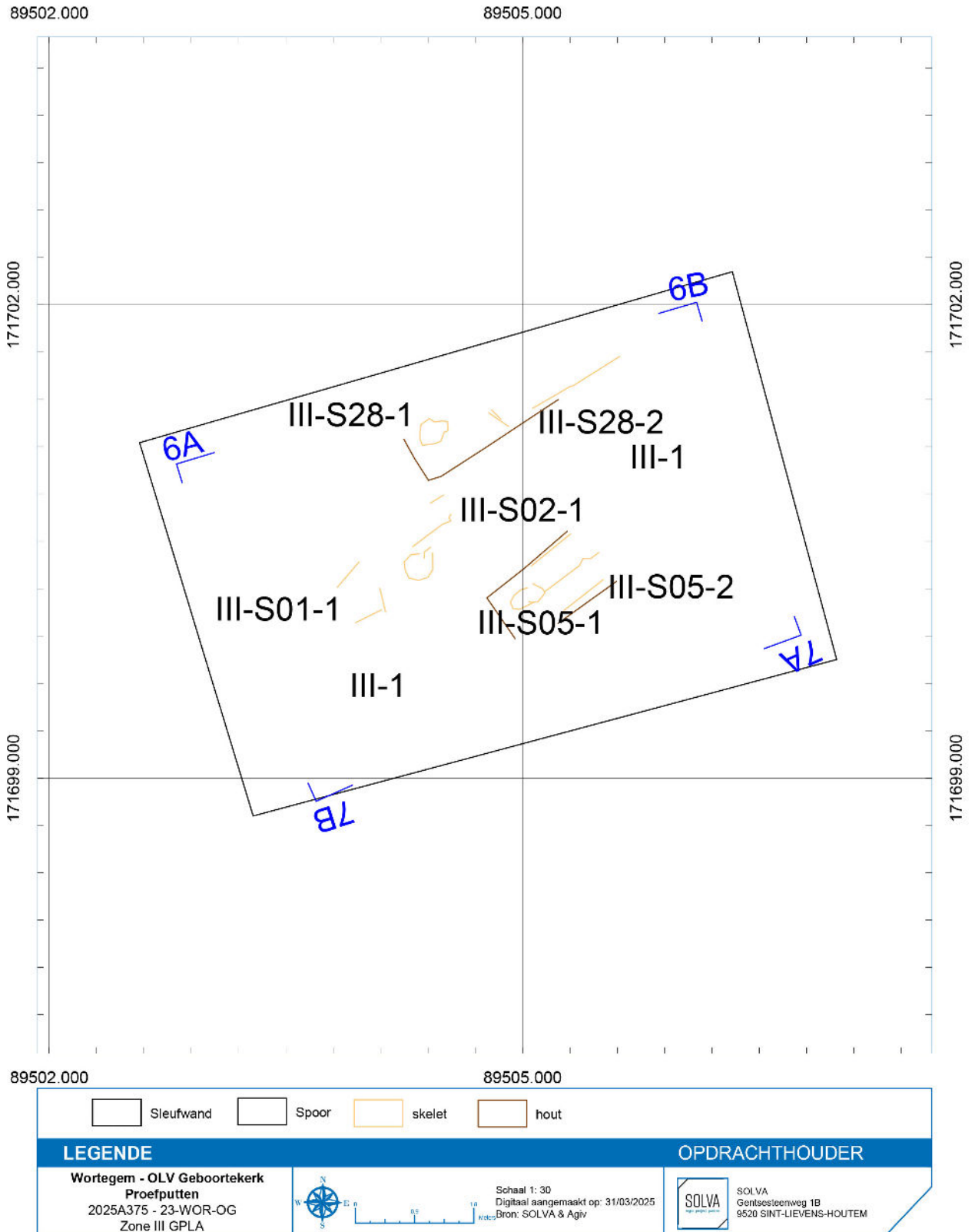

Figuur 10: Tekening van profiel 5AB in zone II.

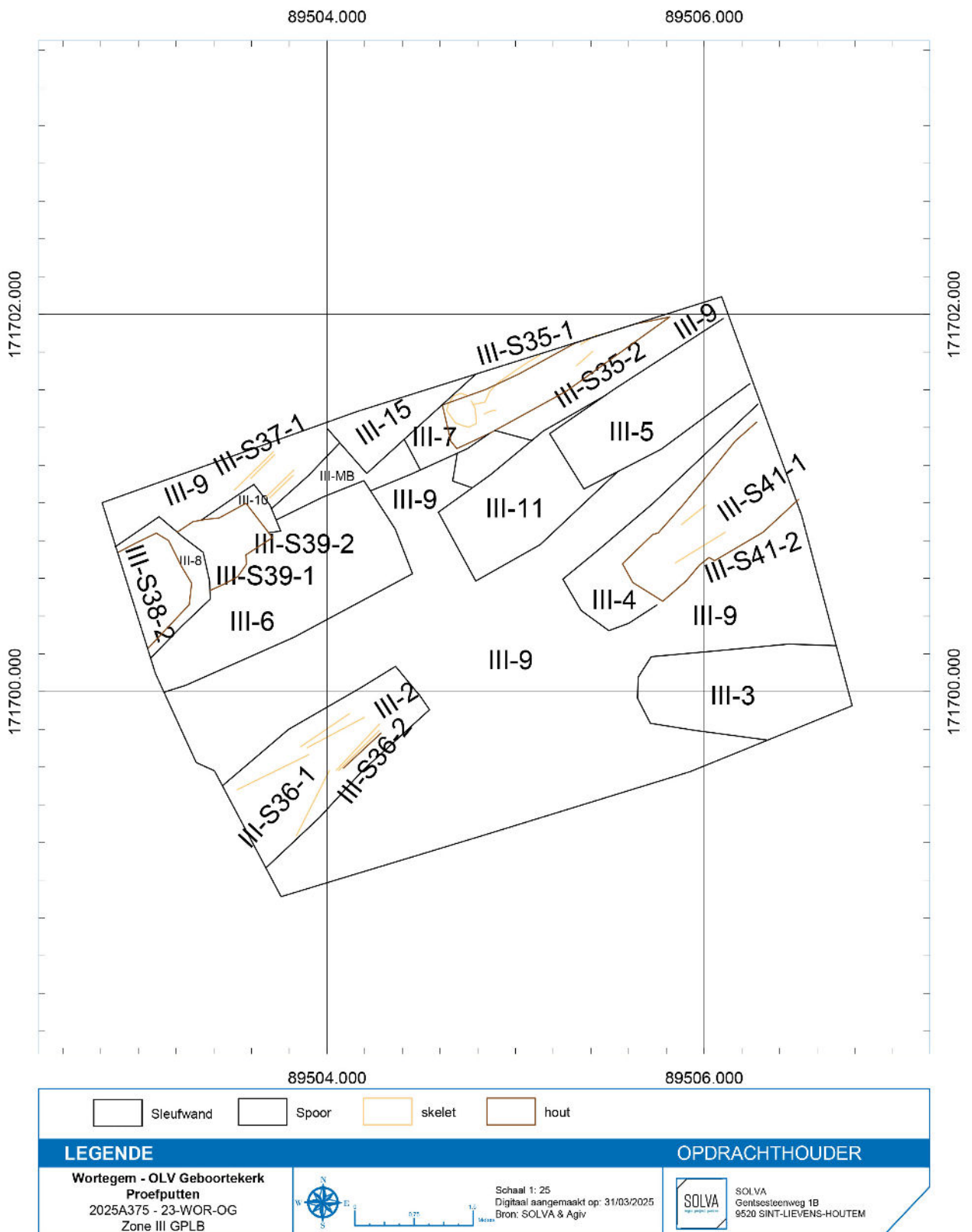
Aardewerk	Som van Aantal
II--1--	14
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / bord	9
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Industrieel	4
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Niet gedetermineerd / kom	1
Eindtotaal	14

Tabel 2: Het aangetroffen aardewerk in zone II.

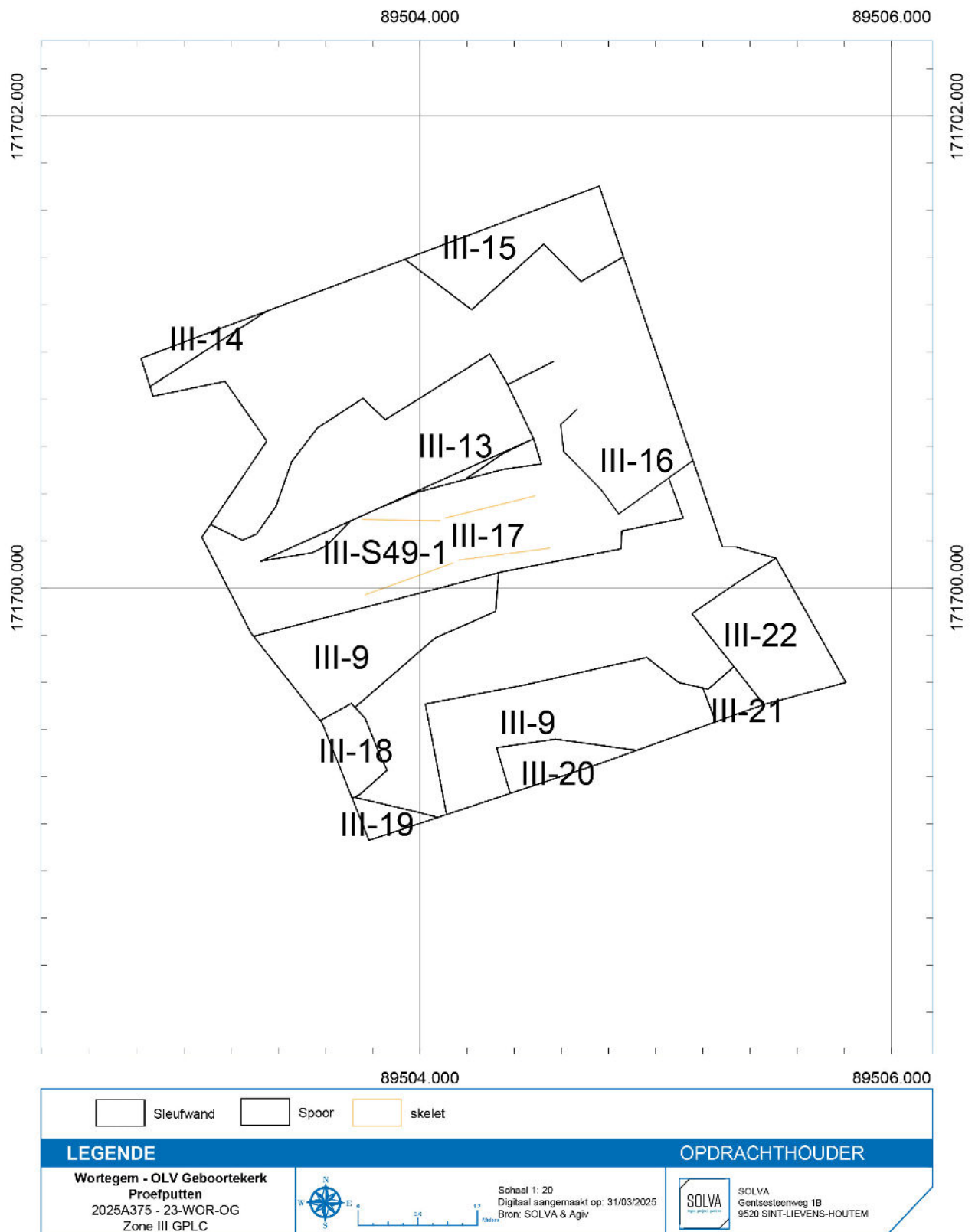
2.2.2.4 ZONE III

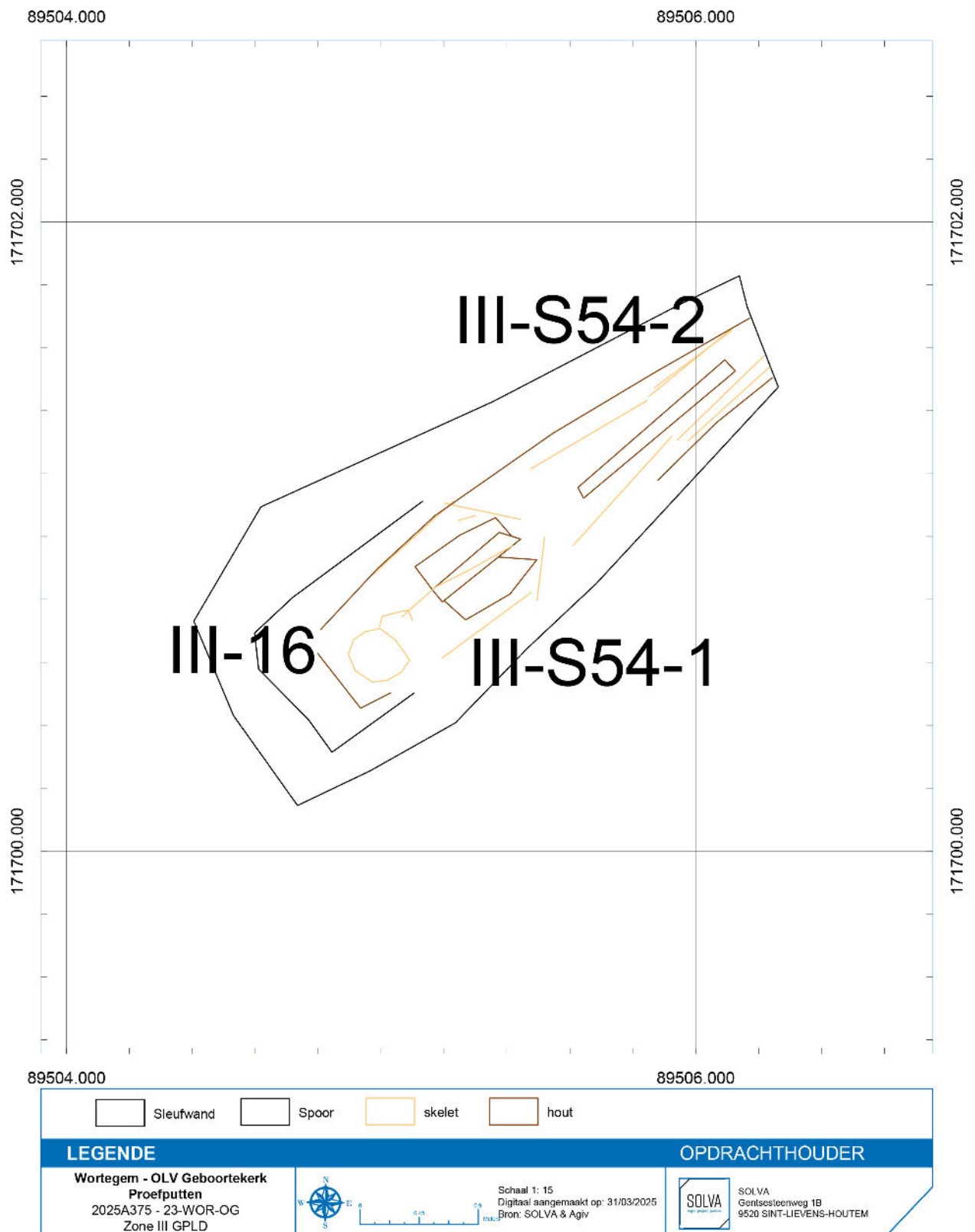
Figuur 11: Zone III, grondvlak A.

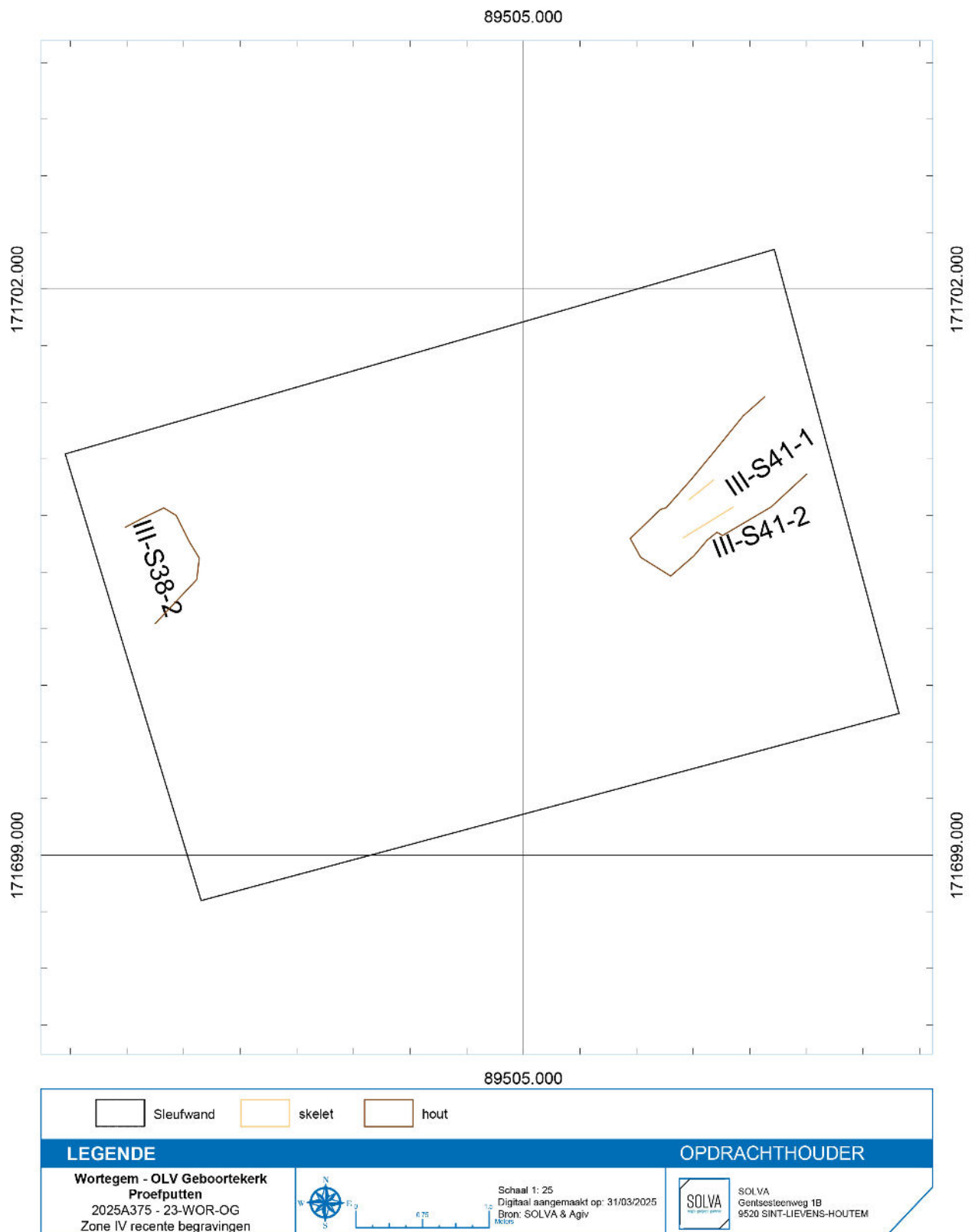
Figuur 12: Zone III, grondvlak B.

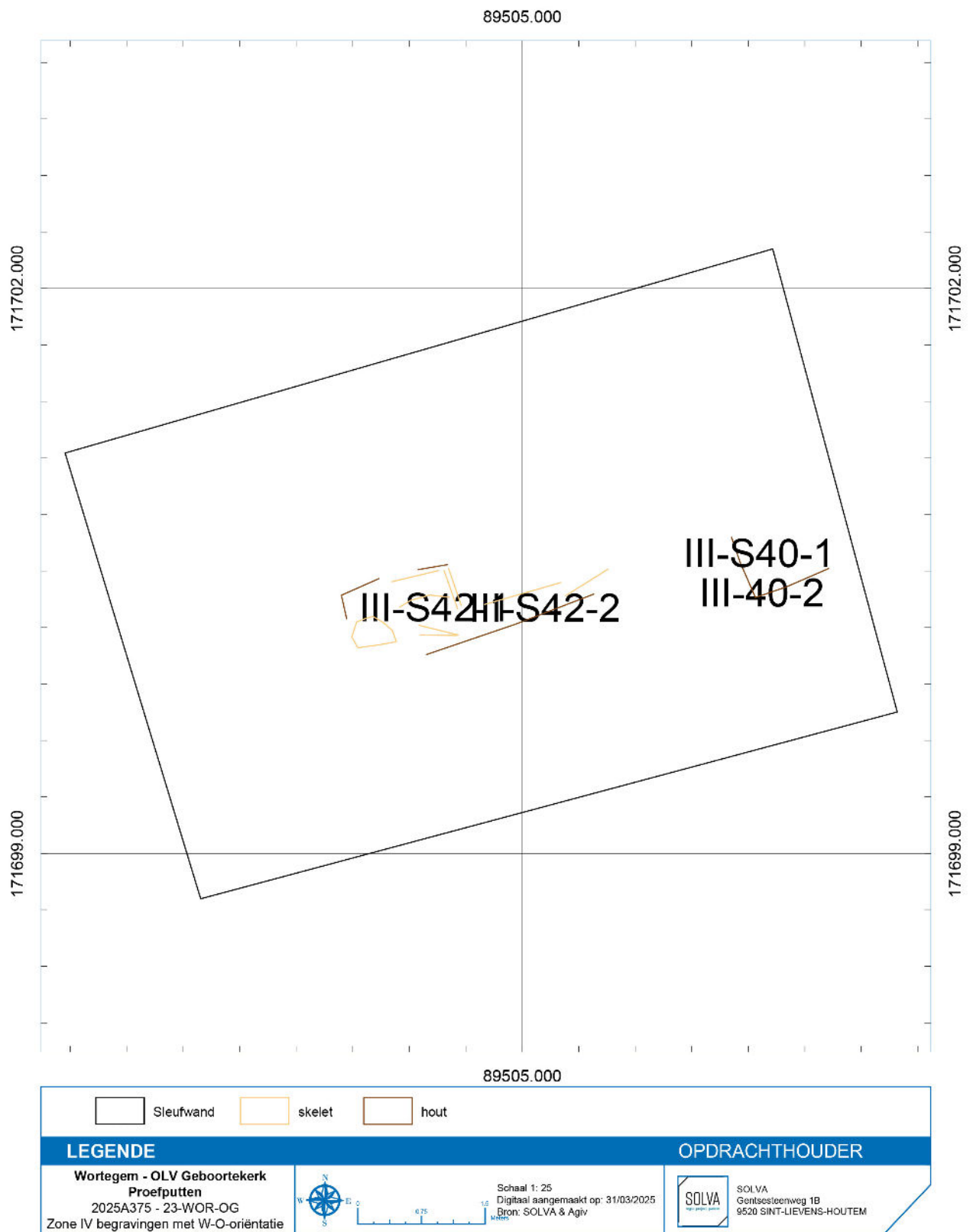
Figuur 13: Zone III, grondvlak C.

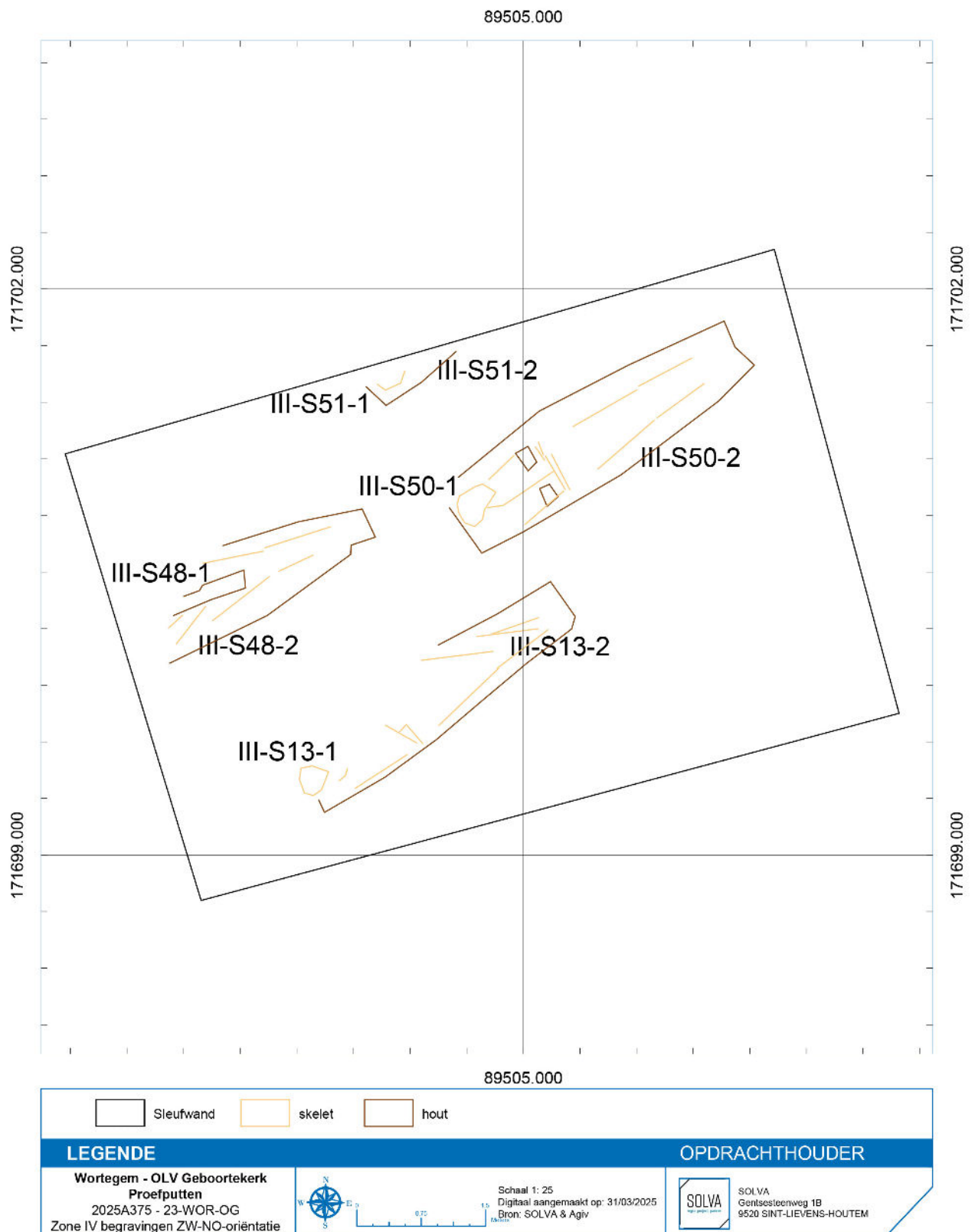
Figuur 14: Zone III, grondvlak D.

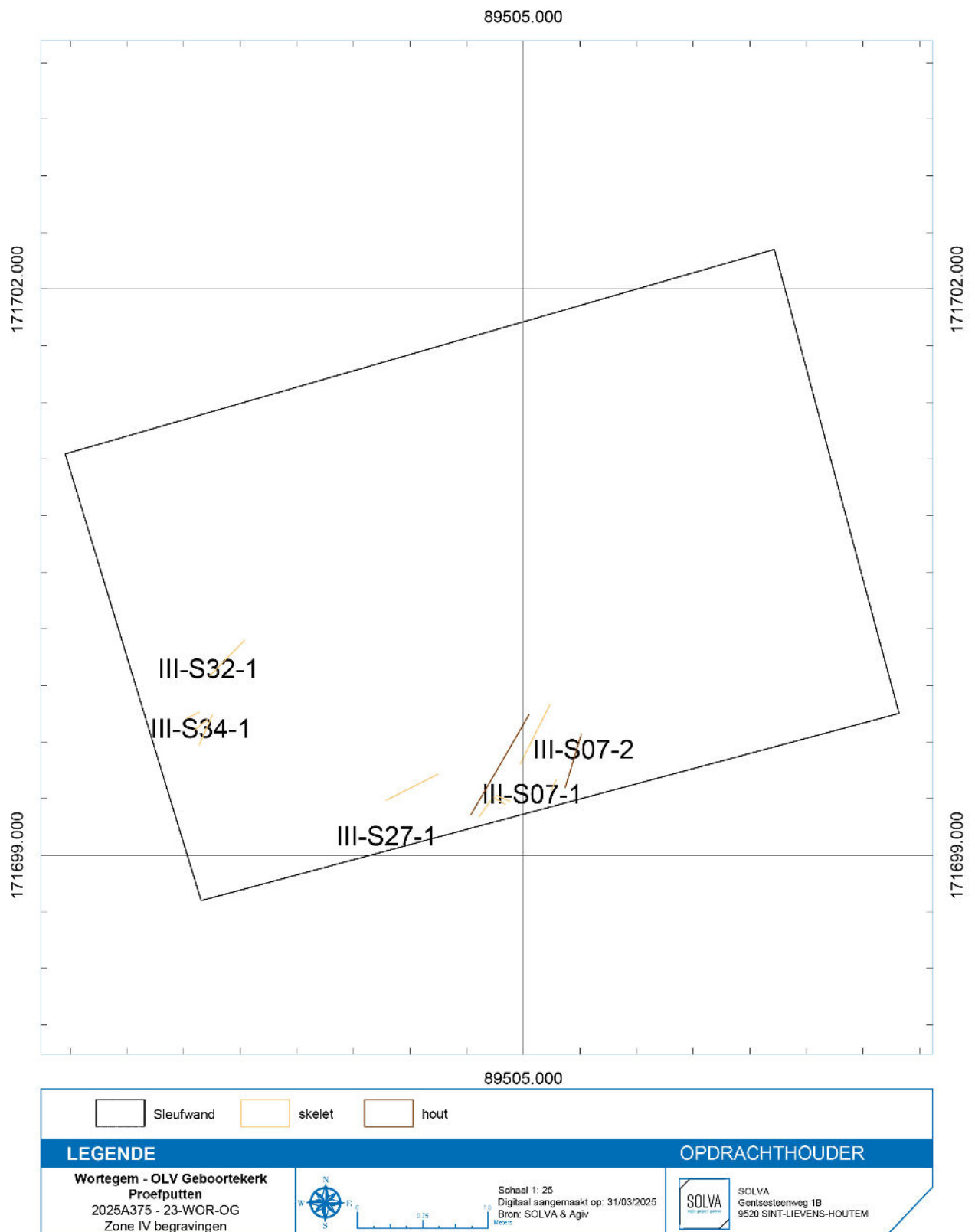
Figuur 15: De meest recente skeletten (20ste eeuw) in zone III.

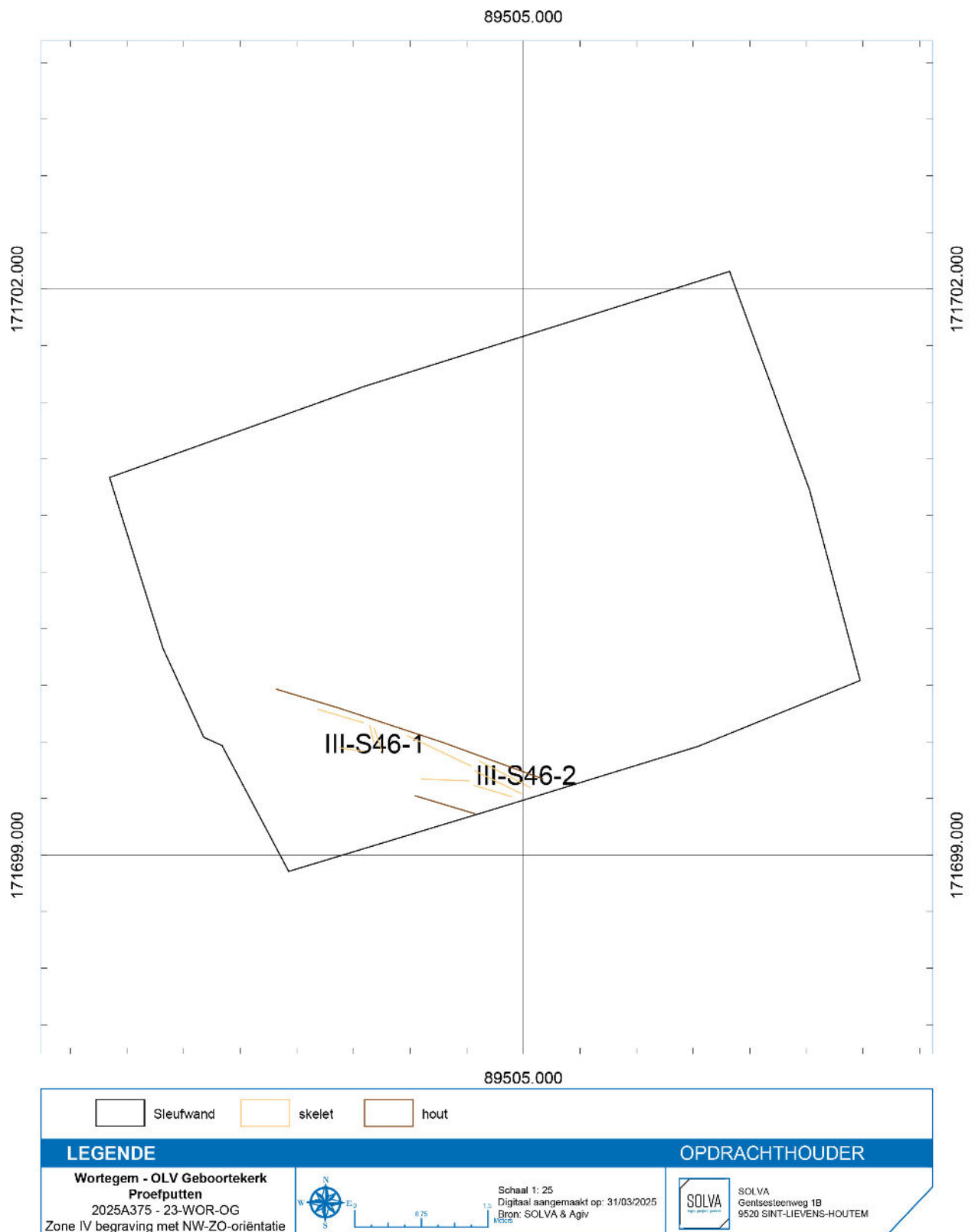
Figuur 16: Zone III, skeletten met een W-O-oriëntatie m.u.v. skeletten die op grondplan A, B, C of D zijn weergegeven.

Figuur 17: Zone III, skeletten met een ZW-NO-oriëntatie m.u.v. skeletten die op grondplan A, B, C of D zijn weergegeven.

Figuur 18: Zone III, skeletten waarvan geen oriëntatie valt af te leiden en III-S07-1 met een ZZW-NNO-oriëntatie.

Figuur 19: Zone III, skelet III-S46-1 met een afwijkende oriëntatie, nl. NW-ZO.

Zone III ligt ten noorden van de kerk. In totaal zijn in deze zone vier grondplannen aangelegd en twee profielen geregistreerd. Het eerste grondvlak (GPL A) is aangelegd op ca. 70cm onder het huidige loopoppervlak (parking met kasseien). Op dit grondplan zijn de eerste skeletten aangetroffen, die allemaal in een eerste laag kerkhofgrond (III-1) zijn begraven. Na het afwerken van het eerste grondplan zijn nog drie grondvlakken aangelegd (GPL B, GPL C en GPL D). Ook op deze grondvlakken zijn er verschillende grafkuilen, kistaflijningen en skeletten geregistreerd. Bovendien valt er een tweede, oudere laag kerkhofgrond (III-9) te herkennen. De beide lagen kerkhofgrond zijn aan de hand van het aangetroffen aardewerk te dateren in de postmiddeleeuwen. Op grondplan C is de moederbodem (III-12) zichtbaar. Het gaat om flarden van het zandleemdek die nog bewaard zijn bovenop de tertiaire bodem (II-2).

De aangetroffen skeletresten kunnen volgens hun oriëntatie onderverdeeld worden in verschillende groepen. Er zijn 2 skeletten met een NO-ZW-oriëntatie, nl. III-S38-2 en III-S41-1. Beide begravingen zijn in de 2de helft van de 20ste eeuw te situeren. III-S38-2 bestaat uit een begraving in een zinken kist bekleedt met hout. III-S41-1 bevat een begraving in een houten kist met metalen versierde voetjes. Bovendien waren er nog restanten van de kleding bewaard, namelijk de nylonkousen. Nylon is pas uitgevonden in 1938 door de heer Dupont⁸, wat bijgevolg maakt dat dit een *terminus post quem* voor de begraving is. Aangezien de persoon niet begraven is in een plastieken lijkzak, kan gesuggereerd worden dat dit als een *terminus ante quem* kan gebruikt worden. Vanaf het einde van de jaren 1950/begin jaren 1960 tot in de jaren 1980 was het immers gebruikelijk om personen te begraven in een plastieken zak met ritssluiting. Het ontbreken van zo'n zak, kan de datering suggereren maar niet 100% uitsluiten. Het is immers mogelijk dat ook in deze periode begravingen zonder plastieken zak zijn uitgevoerd (zie infra).

Er zijn 12 skeletten begraven volgens een ZW-NO-oriëntatie. Deze begravingen liggen in houten kisten die goed bewaard zijn. Op basis van het aangetroffen kistbeslag uit de 20ste eeuw en het aantreffen van knoopjes in galaliet bij verschillende skeletten wordt voor deze begravingen een datering na 1900 naar voren geschoven. Galaliet is een kunststof, op basis van melk, die werd voorgesteld op de wereldtentoonstelling in 1900 te Parijs. Sindsdien kende het allerlei toepassingen, waaronder het vervaardigen van knopen. Het materiaal bleef populair tot de Tweede Wereldoorlog. Nadien werd vooral aardolie als basis gebruikt voor synthetisch materiaal (plastiek). Het feit dat de overblijfselen deze semisynthetische kunststof bevatten, dateert ze in (de eerste helft van) de 20ste eeuw.⁹ De knopen werden teruggevonden op de onderarmen en op de buik/borststreek. Dit bewijst dat de overledenen in volledige kledij aan het graf zijn toevertrouwd.

Voorts zijn er drie begravingen met een W-O-oriëntatie, ook hier gaat het om kistbegravingen en is de kist zelf nog goed bewaard. Vergelijkend met de overige aangetroffen begravingen kan gesuggereerd worden dat het ook hier gaat om begravingen na 1900. Twee begravingen hebben een afwijkende oriëntatie ten opzichte van al de andere begravingen. Namelijk een ZZW-NNO-oriëntatie (III-S07-1) en een NW-ZO-oriëntatie (III-S46-1). Er zijn geen indicaties aangetroffen die zouden kunnen wijzen op een eventuele datering van de begravingen. Tot slot zijn er nog acht skeletten waarvan vanwege hun hoge fragmentatiegraad geen oriëntatie is bepaald. Ook over een datering van deze acht skeletten kunnen geen uitspraken gedaan worden.

Als men naar het geheel van de aangetroffen skeletresten kijkt, kunnen er enkele opmerkingen gemaakt worden. Op basis van deze proefpoet kan er geen patroon in de begravingen ontdekt worden, zijn er zeer veel oversnijdingen en liggen de skeletten ook dicht boven elkaar. Het overgrote deel van de skeletresten zijn te dateren na 1900, eventuele oudere skeletresten zijn bijna altijd doorsneden door de recentere begravingen en vertonen bijgevolg een hogere fragmentatiegraad. Sommige van de recentste begravingen bevinden zich op de moederbodem. De kans op goed bewaarde oude skeletten met een hoog wetenschappelijk potentieel is bijgevolg zeer laag.

---

⁸ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Panty>

⁹ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Galaliet>

Foto 9: Grondvlak B in zone III.

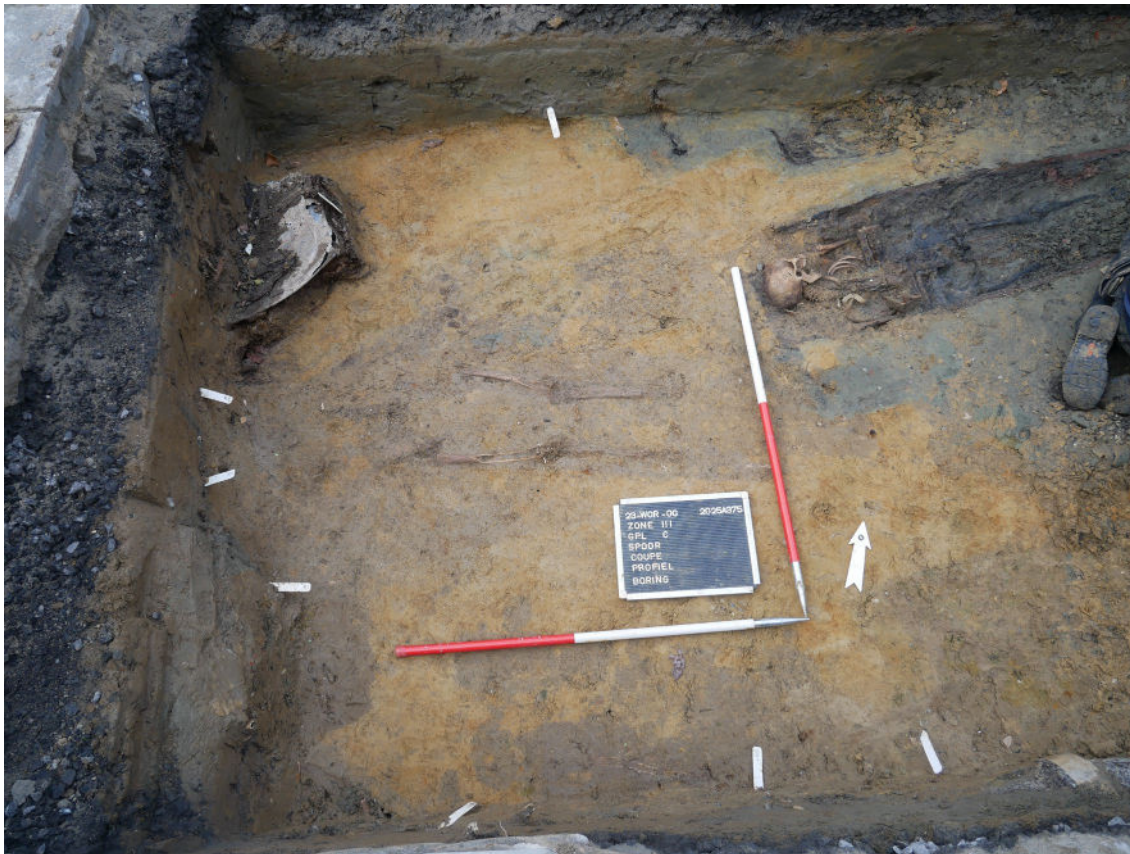

Foto 10: Grondvlak C in zone III.

Foto 11: De metalen kist met hout bekleding van III-S38-2 en restanten van het kistbeslag en skeletresten van III-S39-1.

Foto 12: Foto van III-S50-1 met een knopje in galaliet ter hoogte van de borstkast en ornamenteel kistbeslag.

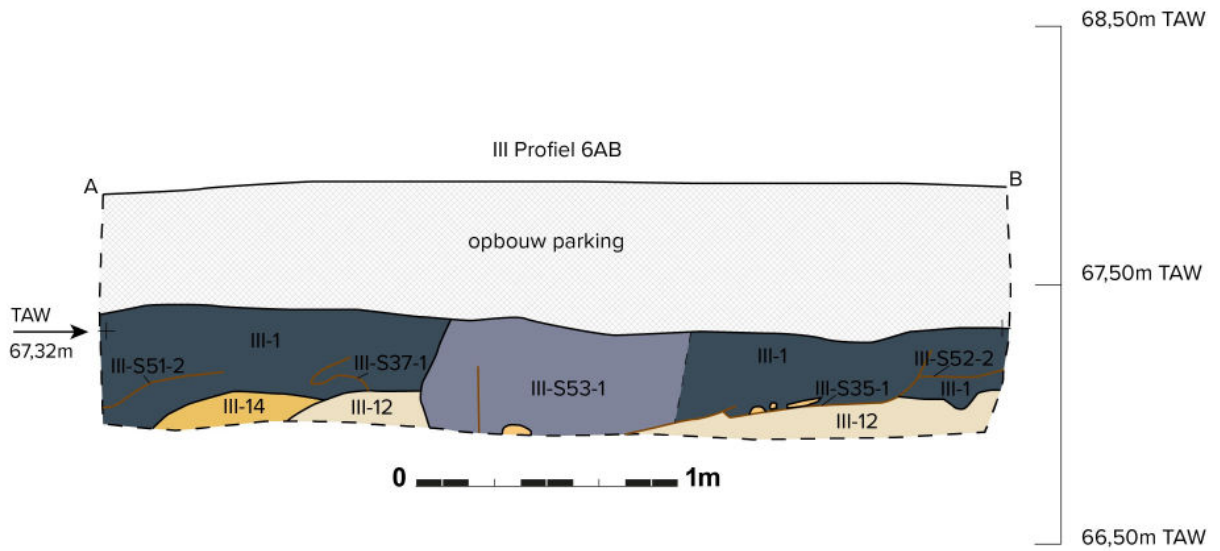
Foto 13: Foto van III-S46-1 met een NW-ZO-oriëntatie.

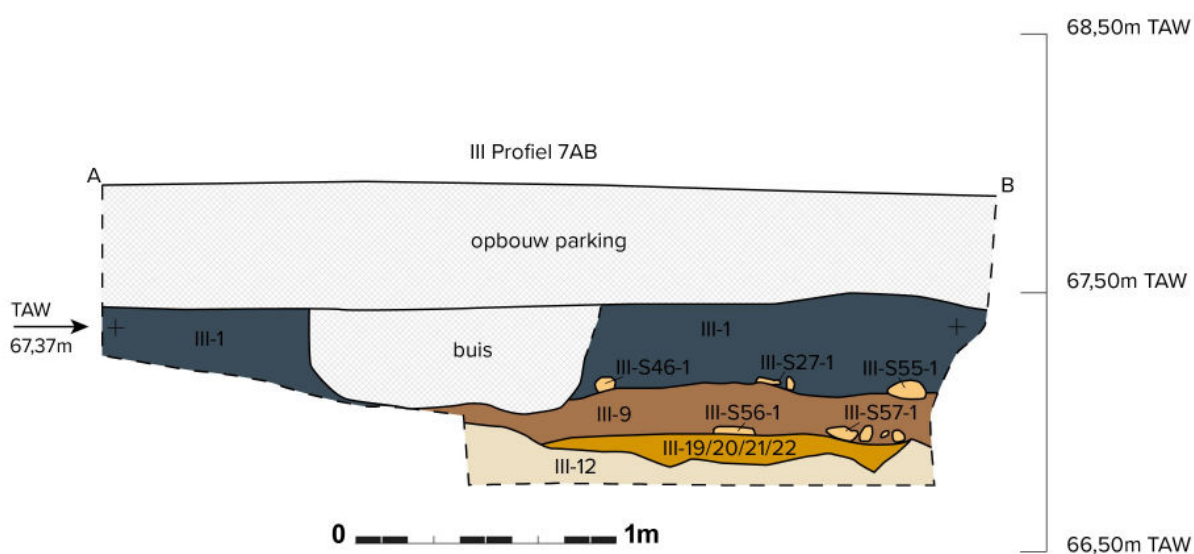
Foto 14: Profiel 6AB in zone III.

Foto 15: Profiel 7AB in zone III.

Figuur 20: Tekening van profiel 6AB in zone III.

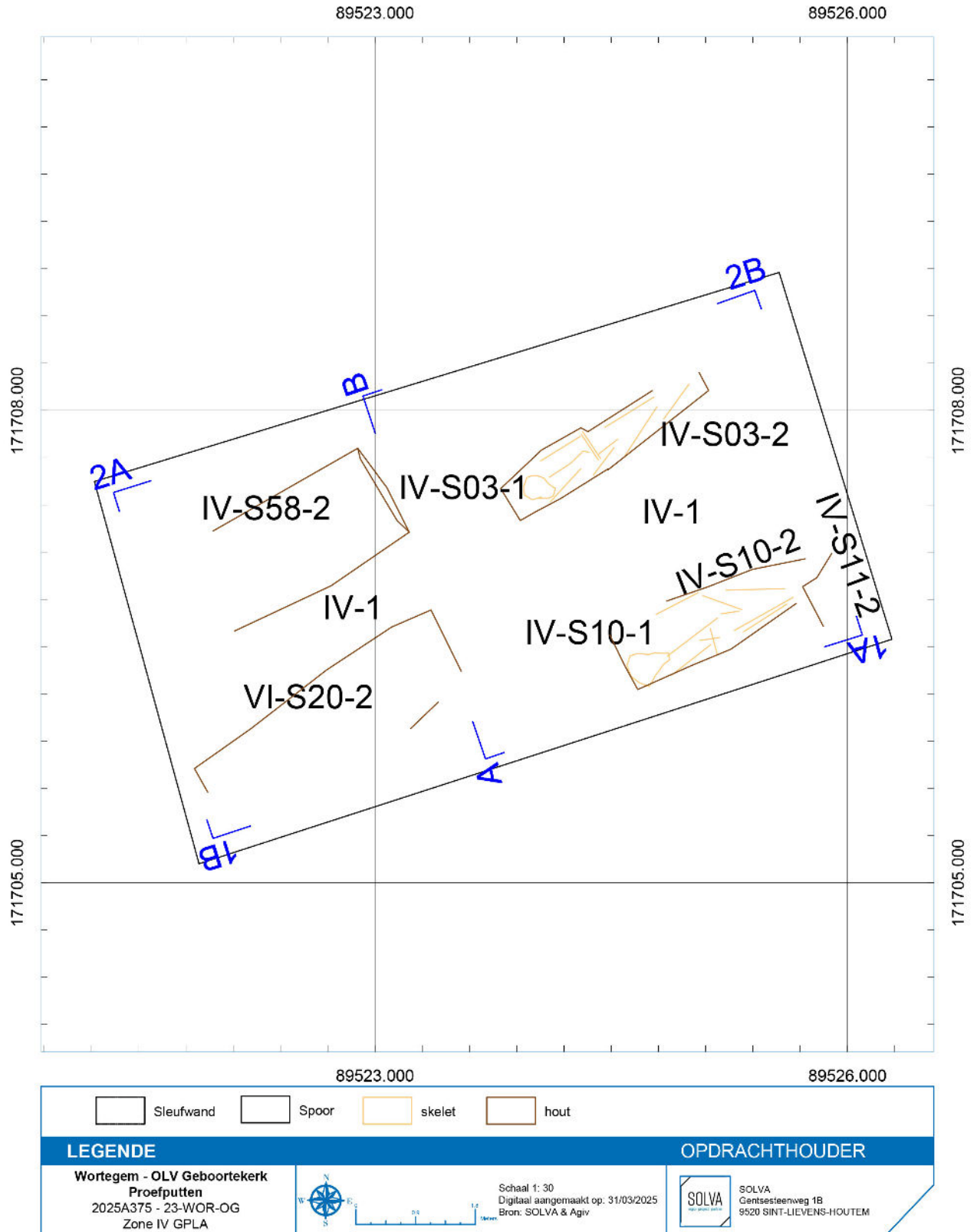

Figuur 21: Tekening van profiel 7AB in zone III.

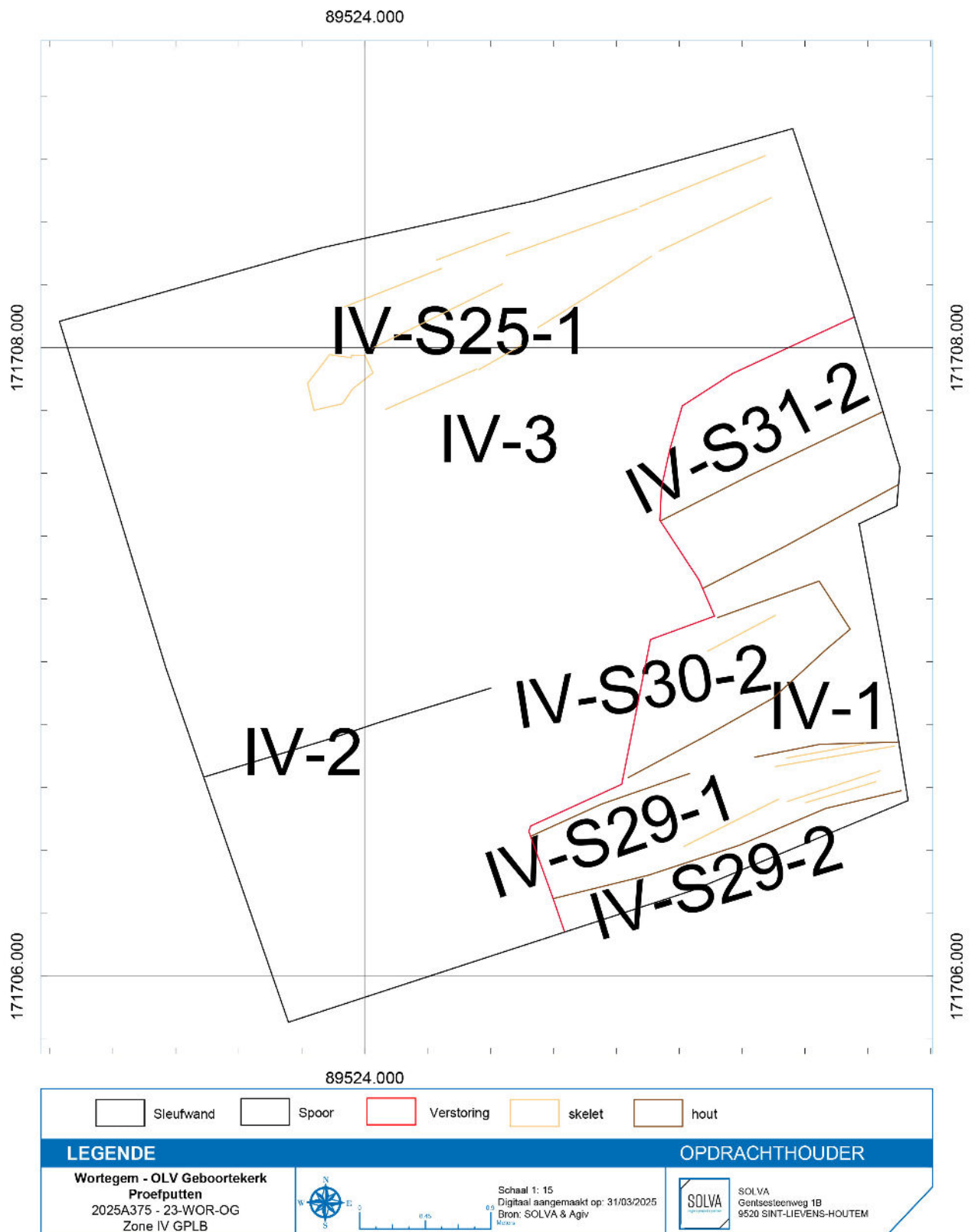
Aardewerk	Som van Aantal
III--1--	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Varia in aardewerk / Dop - porselein	1
III--9--	3
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Pijpaarde / Pijpjes	2
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Niet gedetermineerd / bord	1
Eindtotaal	4

Tabel 3: Het aangetroffen aardewerk in zone III.

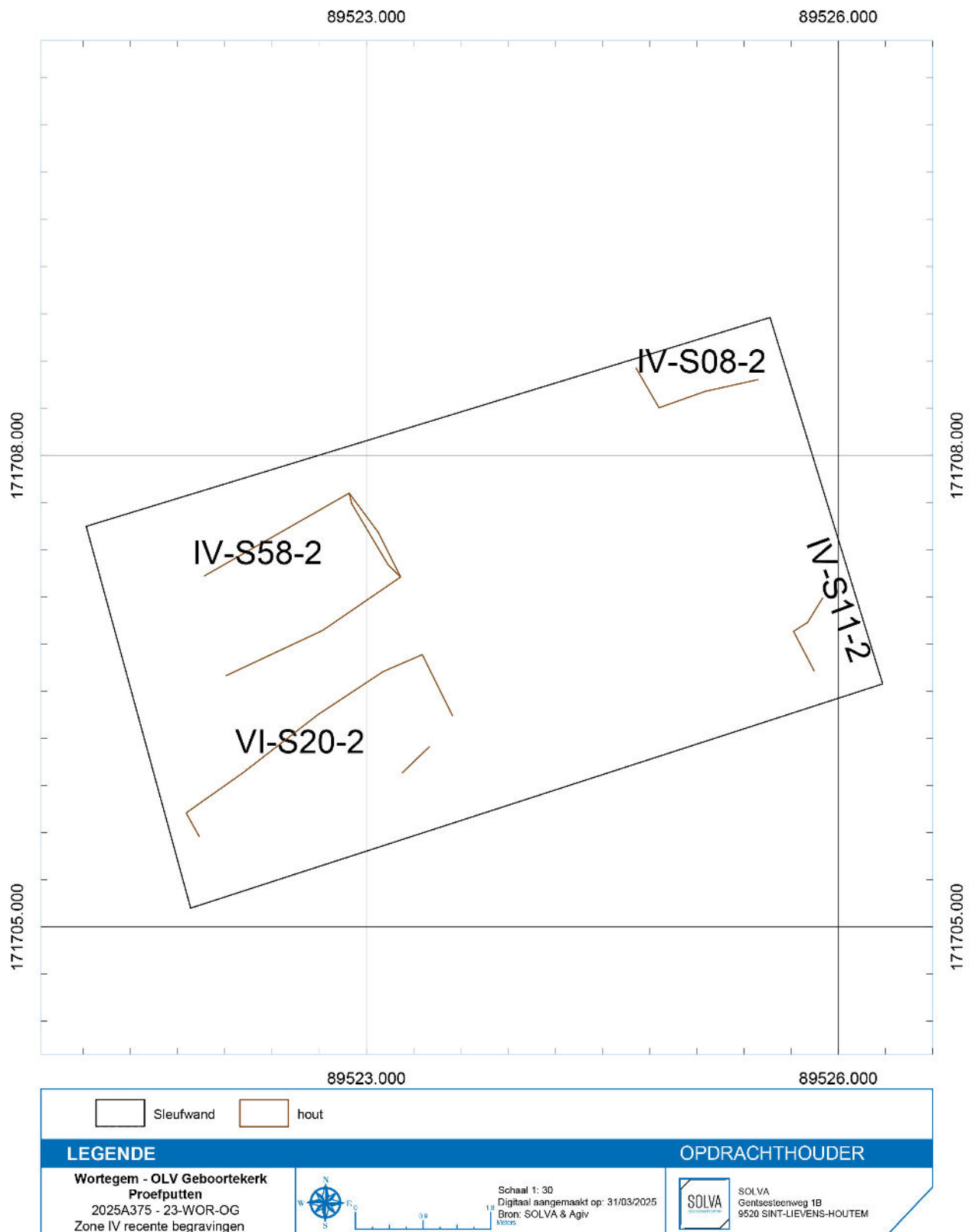
2.2.2.5 ZONE IV

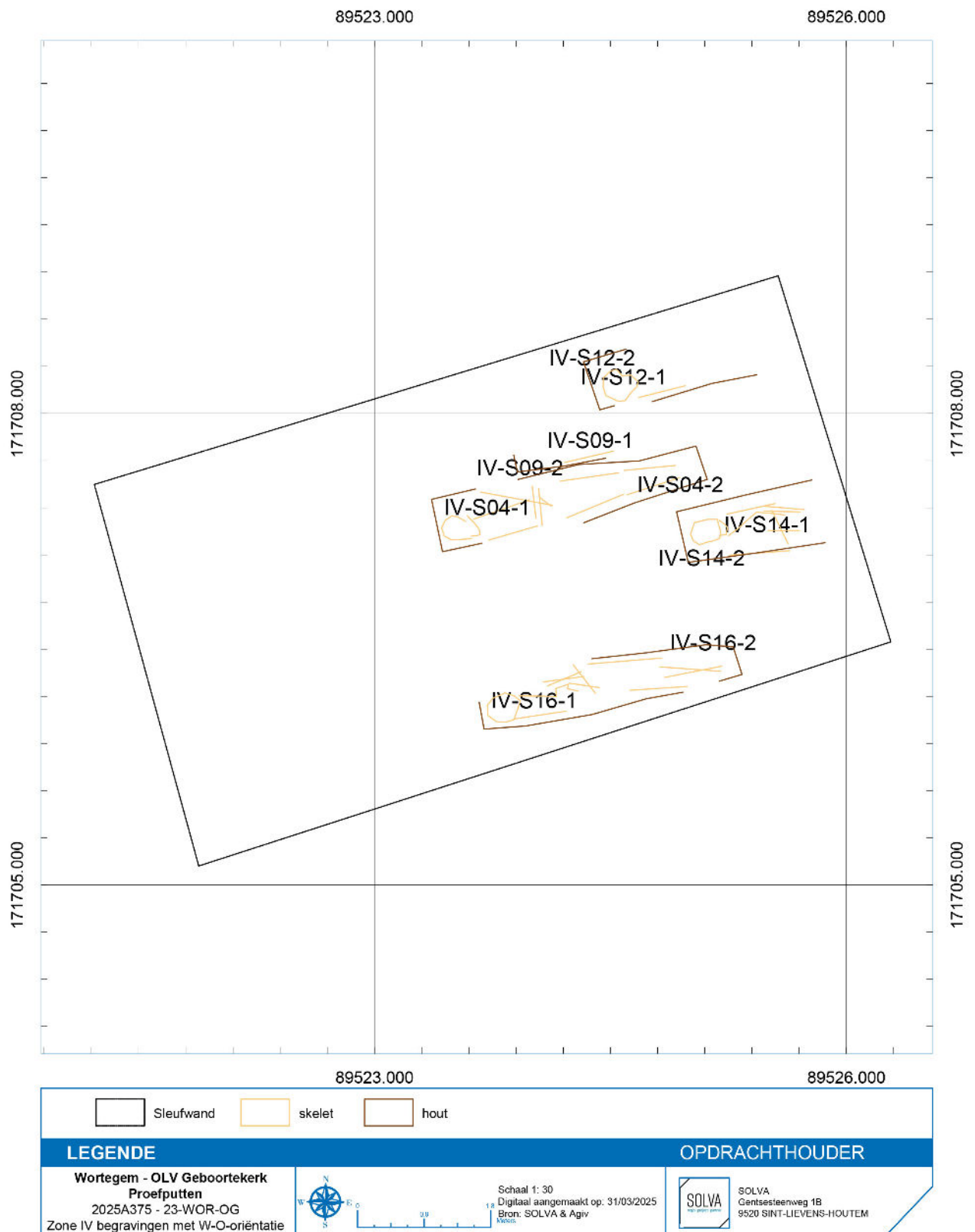
Figuur 22: Zone IV, grondvlak A.

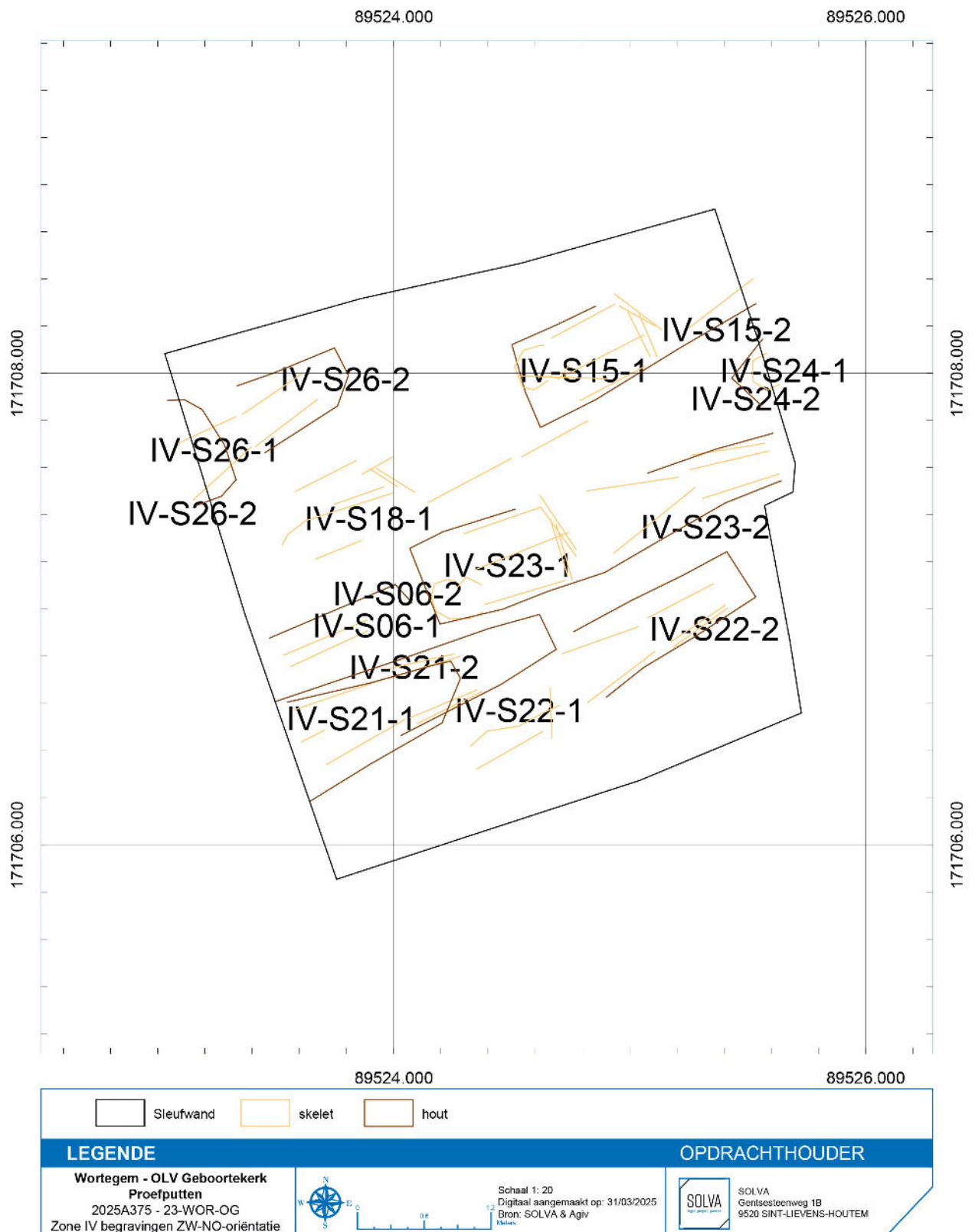
Figuur 23: Zone IV, grondvlak B.

Figuur 24: Zone IV, de meest recente skeletten (20ste eeuw).

Figuur 25: Zone IV, skeletten met een W-O-oriëntatie m.u.v. de skeletten die op grondplan A of B zijn weergegeven.

Figuur 26: Zone IV, skeletten met een ZW-NO-oriëntatie m.u.v. de skeletten die op grondplan A of B zijn weergegeven.

Zone IV ligt ten noorden van de kerk. In deze zone zijn twee grondvlakken aangelegd en twee profielen geregistreerd. Het eerste grondvlak (GPL A) bevindt zich op ca. 70cm onder het huidige looppniveau. Op dit niveau is enkel een laag kerkhofgrond (IV-1) geregistreerd, dat te dateren is in de postmiddeleeuwen. Het tweede grondvlak (GPL B) bevindt zich ca. 60cm lager. Op dit niveau is de laag kerkhofgrond, één grafkuil en de tertiaire bodem waar te nemen. Op dit niveau zijn drie skeletten geregistreerd die duidelijk deels verstoord zijn. Vermoedelijk is er in deze zone tot op dit niveau een deel van het oudere kerkhof geruimd geweest.

In deze zone zijn er twee begravingen (IV-S11-2 en IV-S58-1) aangetroffen waarbij de persoon in kwestie in een plasticen lijkzak begraven is. Zoals hierboven vermeld is dit gebruik te situeren aan het einde van de jaren 1950/ begin jaren 1960 tot in de jaren 1980. De begravingen hebben een NO-ZW-oriëntering. Twee andere begravingen hebben eenzelfde oriëntatie, waarvan één kist (IV-S20-1) eenzelfde soort kistbeslag heeft als één van de begravingen in lijkzak. Mogelijk gaat hier om vier begravingen uit dezelfde gebruiksperiode van het kerkhof (20ste eeuw). De graven liggen op gelijke afstand in rijen en deze rijen liggen op 3m van elkaar. In deze 3m zijn er skeletresten gevonden die dateren van voor de zonet vermelde gebruiksfase. Omwille van hygiënische en ethische redenen zijn de begravingen met lijkzak niet verder vrijgelegd en gerecupereerd. Twaalf begravingen hebben een ZW-NO-oriëntatie. Vier van deze begravingen hebben een zeer slechte bewaring en kennen een hoge verstoringsgraad. Het gaat om IV-S25-1, IV-S29-1, IV-S30-1 en IV-S31-1, die zich in de moederbodem bevinden. Bij IV-S25-1 is de persoon begraven met de handen naast het lichaam, deze manier van begraven komt hoofdzakelijk voor in de late middeleeuwen. Bij de drie andere skeletten zijn de armen niet bewaard en is het bijgevolg niet mogelijk om te bepalen of deze op eenzelfde manier begraven zijn. De overige skeletresten met een zelfde ZW-NO-oriëntering bevatten geen dateerbare elementen, maar gezien de oriëntatie en de goede bewaring gaat het hier met een zekere waarschijnlijkheid om begravingen die te dateren zijn na 1900. Voorts zijn er vijf begravingen aangetroffen met een W-O-oriëntatie. Bij IV-S04-1 is een knoopje in galaliet aangetroffen, zoals hierboven reeds vermeld dateren deze knoopjes van na 1900. Mogelijk zijn de andere skeletresten ook te dateren na 1900. Tot slot zijn er zeven skeletresten te fragmentair bewaard om een oriëntatie te bepalen.

Concluderend voor onze IV kunnen we stellen dat: er geen patroon in de begravingen zit, buiten bij de heel recente, er heel veel oversnijdingen zijn én het merendeel van de skeletresten zijn vermoedelijk te dateren na 1900. De oudere skeletresten zijn altijd oversneden door de recentere begravingen en vertonen een slechte bewaringsgraad. De oudste skeletresten bevinden zich in de moederbodem, maar ook bij de recente begravingen zijn de grafkuilen uitgegraven tot op de moederbodem, waardoor deze ook de oudere grafkuilen hebben verstoord.

Foto 16: Grondvlak B in zone IV.

Foto 17: Foto van IV-S25-1, begraving met de handen naast het lichaam.

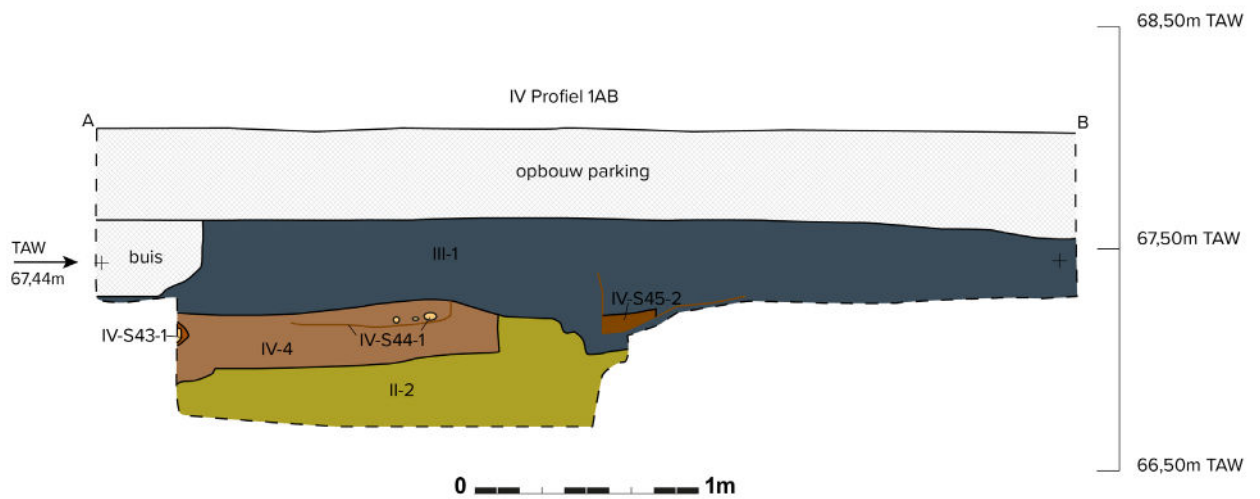
Foto 18: Foto van IV-S04-1 met een knoopje in galaniet ter hoogte van het borstbeen.

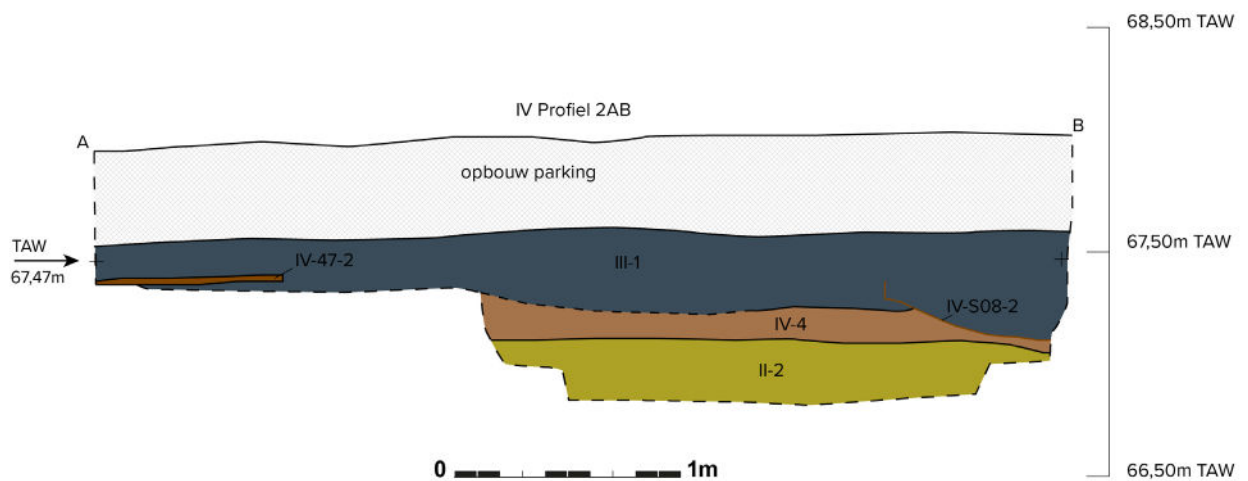
Foto 19: Foto van profiel 1AB in zone IV.

Foto 20: Foto van profiel 2AB in zone IV.

Figuur 27: Tekening van profiel 1AB in zone IV.

Figuur 28: Tekening van profiel 2AB in zone IV.

Foto 21: Foto van coupe AB op spoor I-1 in zone IV.

Aardewerk	Som van Aantal
IV--1--	2
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed met engobe/zoutglazuur algemeen / niet gedetermineerd	2
Eindtotaal	2

Tabel 4: Het aangetroffen aardewerk in zone IV.

2.2.3 ASSESSMENT VAN DE VONDSTEN:

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de vondsten. Bij het assessment van de vondsten werd per soort en per materiaalcategorie een kwantificatie gemaakt van het aantal stuks of werd in het geval van metaalslakken het gewicht gemeten. Bij het **aardewerk** (n=23) gebeurde een identificatie en een telling van de technische groepen en hierbinnen een identificatie en een telling van de vormtypes. Het gaat uitsluitend om aardewerk dat het resultaat is van huishoudelijk afval uit de postmiddeleeuwse periode. Het aardewerk is goed tot zeer goed bewaard. De samenstelling is vrij homogeen.

Bij de vondsten in **natuursteen** (n=1) gaat het uitsluitend om een niet bewerkt fragment voor constructie.

Naast het vele menselijke botmateriaal, is er ook één stuk **dierlijk bot** ingezameld.

Bij het **metaal** (n=246) zitten hoofdzakelijke kistnagels en kistbeslag. Op het deksel van twee kisten is een fragment aangetroffen van een Jezusbeeldje. Bij skelet III-S50-1 zijn er restanten van een haaraccessoire gevonden. Skelet IV-S10, III-S35 en III-S33 werden respectievelijk begraven met een ring, een medaillon en een kruisje. In zone II is bij het opkuisen van het vlak één muntje aangetroffen.

Voorts zijn er nog vondsten ingezameld die gemaakt zijn uit **kunststof** (n=17). Dit zijn hoofdzakelijk knoopjes in galaliet. Galaliet is een kunststof gemaakt uit melk en uitgevonden rond het jaar 1900. Er zijn ook verschillende kunststoffen bloemen en blaadjes aangetroffen, waarvan enkele bij III-S33-1. Deze kunststoffen bloemen werden geplaatst bij het graf van een overledene.

Tot slot is er ook **glas** (n=27) aangetroffen, het gaat om huishoudelijk afval (fragmenten van flessen en drinkglazen) en vensterglas. Bij het inzamelen van skelet III-S50-1 is er rond de schedel een significante hoeveelheid vensterglas aangetroffen.

De beschrijving en het verdere assessment van de vondsten zijn besproken in het hoofdstuk 2.2.2. in relatie tot de datering van de sporen.

Foto 22: Links het kruisje gevonden bij III-S33 en rechts het medaillon aangetroffen bij III-S35.

Vondsten m.u.v. aardewerk	Som van Aantal
Bot / Dierlijk bot	1
I--2--	1
Bot / Niet gedetermineerd	2
III-S41-1--	1
III-S48-1--	1
Glas / Drinkglas	2
I--2--	1
II--1--	1
Glas / Fles	6

I--2--	1
II--1--	3
III--1--	1
III-S54-2--	1
Glas / Vensterglas	19
II--1--	1
III--1--	1
III-S50-2--	16
IV--1--	1
Hout / Constructiehout	1
IV-S06-2--	1
Kunststof / Knoop	14
III--9--	1
III-S05-2--	3
III-S48-1--	1
III-S50-2--	4
III-S54-1--	3
IV--1--	1
IV-S04-1--	1
Kunststof / Niet gedetermineerd	3
II--1--	2
III-S33-2--	1
Metaal / Constructie / beslag	8
III-S28-2--	8
Metaal / Ferro / Constructie / beslag	5
III-S41-2--	2
IV--1--	1
IV-S08-2--	1
IV-S11-2--	1
Metaal / Ferro / Constructie / Hengsel	2
III-S50-1--	2
Metaal / Ferro / Constructie / Niet gedetermineerd	3
III-S37-3--	3
Metaal / Ferro / Constructie / Spijker/nagel	131
I--2--	1
II--1--	8
III--2--	2
III-S05-2--	11
III-S07-2--	5
III-S13-2--	13
III-S28-2--	6
III-S28-3--	4
III-S32-3--	2
III-S36-2--	1
III-S41-2--	1
III-S42-2--	7
III-S46-2--	2
III-S48-2--	5
III-S50-1--	1

III-S50-2--	1
III-S54-2--	1
IV--4--	1
IV-S03-2--	5
IV-S10-1--	2
IV-S10-2--	2
IV-S11-2--	1
IV-S14-2--	3
IV-S16-2--	15
IV-S21-2--	5
IV-S22-2--	2
IV-S23-2--	6
IV-S29-2--	6
IV-S30-2--	4
IV-S31-2--	2
IV-S43-2--	1
IV-S44-2--	5
Metaal / Ferro / Niet gedetermineerd	11
I--2--	2
II--1--	1
III-S13-2--	4
III-S50-2--	4
Metaal / Niet gedetermineerd	2
III-S50-2--	1
III-S54-2--	1
Metaal / Non-ferro / Andere / Beeldje	5
III-S48-2--	4
IV--1--	1
Metaal / Non-ferro / Andere / Identificatieplaatje	6
II--1--	1
III--2--	1
III-S38-2--	1
III-S50-2--	1
IV--1--	2
Metaal / Non-ferro / Constructie / beslag	58
III--1--	4
III--15--	2
III-S33-2--	8
III-S35-2--	3
III-S36-2--	1
III-S38-2--	22
III-S39-2--	5
III-S50-2--	5
IV-S06-2--	5
IV-S20-2--	3
Metaal / Non-ferro / Juwelen / Ring	1
IV-S10-1--	1
Metaal / Non-ferro / Kledij / Riemsluiting	1
II--1--	1

Metaal / Non-ferro / Kledij / Speld	1
IV-S10-1--	1
Metaal / Non-ferro / Militaria / Kogels / 20ste- eeuwse kogel	1
II--1--	1
Metaal / Non-ferro / Munt	1
II--1--	1
Metaal / Non-ferro / Niet gedetermineerd	7
II--1--	1
III--2--	1
III-S36-1--	5
Metaal / Non-ferro / Religieus / Kruis	1
III-S33-2--	1
Metaal / Non-ferro / Religieus / Medaillon	1
III-S35-1--	1
Metaal / Religieus / Kruis	1
III-S28-2--	1
Natuursteen / Constructie onbewerkt	1
III--9--	1
Niet gedetermineerd / Niet gedetermineerd	2
III-S33-2--	1
III-S35-2--	1
Textiel / Kleding	1
III-S41-2--	1
Eindtotaal	298

Tabel 5: De aangetroffen vondsten met uitzondering van het aardewerk.

2.2.4 ASSESSMENT VAN DE MENSELIJKE RESTEN¹⁰

Tijdens het proefputtenonderzoek zijn in totaal 57 individuen aangetroffen in proefput III en IV, waarvan er 40 zijn ingezameld. Van de zeventien niet ingezamelde individuen bevinden zich er twaalf grotendeels in het profiel (S8, S24, S43, S44, S45, S47, S51, S52, S53, S55, S56, S57) en zijn bijgevolg *in situ* bewaard gebleven. Vijf individuen zijn eveneens *in situ* gebleven: S38, dat zich in een loden kist bevond; S11, S20 en S58, die nog in een lijkzak lagen; en S40, dat een recente begraafing betreft.

Het kerkhof was in gebruik vanaf de late middeleeuwen tot 1988. De aanwezigheid van lijkzakken, een loden kist en de vondst van nylonkousen bij individu S41 bevestigen de recente aard van sommige begravingen. Van de 57 individuen betreffen er 20 recente begravingen, waarvan zeven *in situ* zijn gebleven. Deze zullen afzonderlijk en summier besproken worden, aangezien zij geen deel uitmaken van het archeologisch assemblage.

Wat betreft de vondsten: bij vijf individuen (S4, S5, S48, S50, S54) zijn één of meerdere witte knopen (vermoedelijk galaliet) aangetroffen, afkomstig van een lijkgewaad. Twee individuen vertoonden groene verkleuringen: S15 ter hoogte van het rechteroor en S35 ter hoogte van de sleutelbeenderen en de eerste rib. Deze verkleuringen wijzen op de aanwezigheid van metalen objecten, vermoedelijk een pin bij S15 en een hanger of speld bij S35. Bij S50 is tevens glas aangetroffen rond het hoofd: een hypothese die gesteld wordt is dat het vensterglas van de kist is maar dit was te fragmentair en onvolledig om te bepalen.

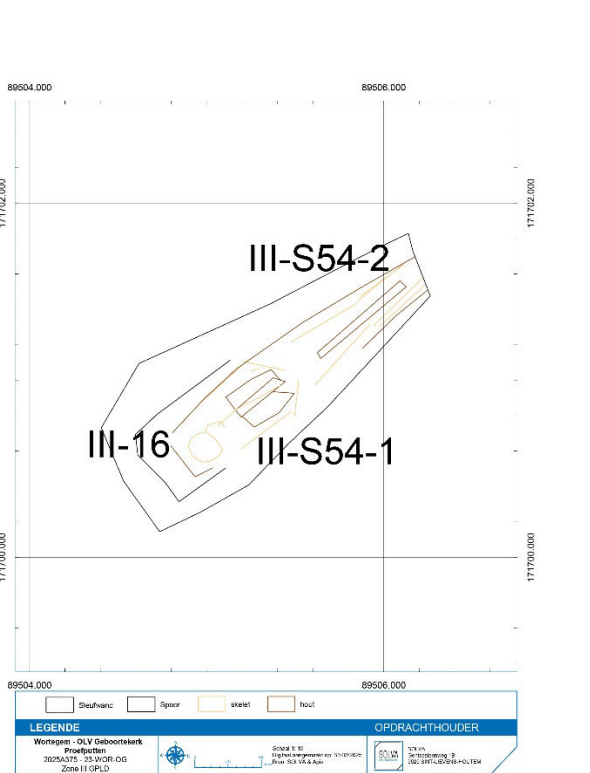
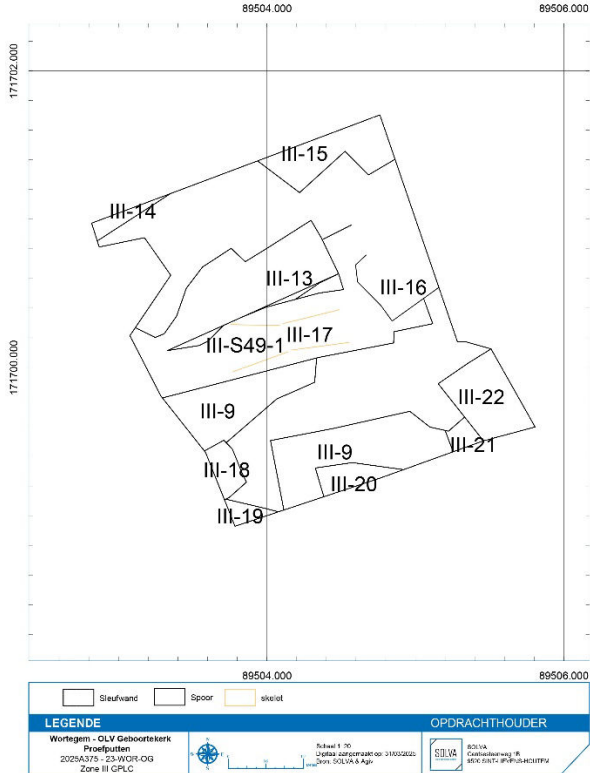
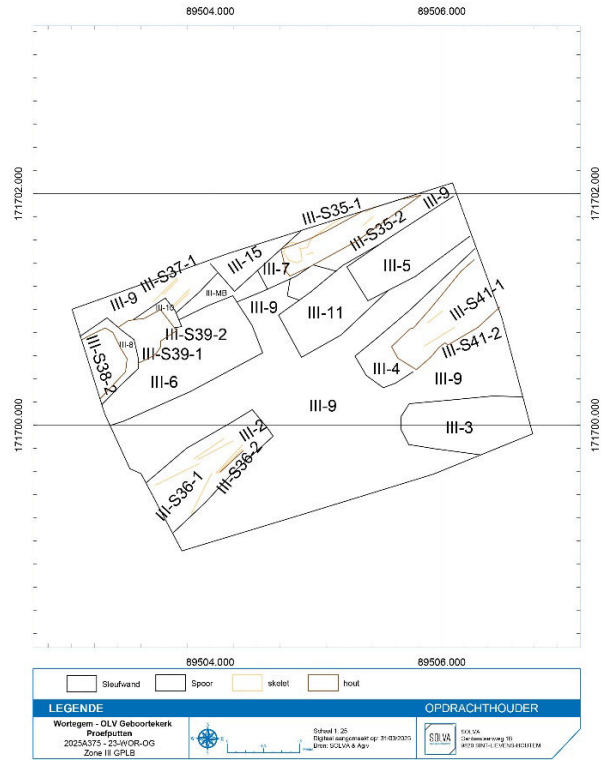
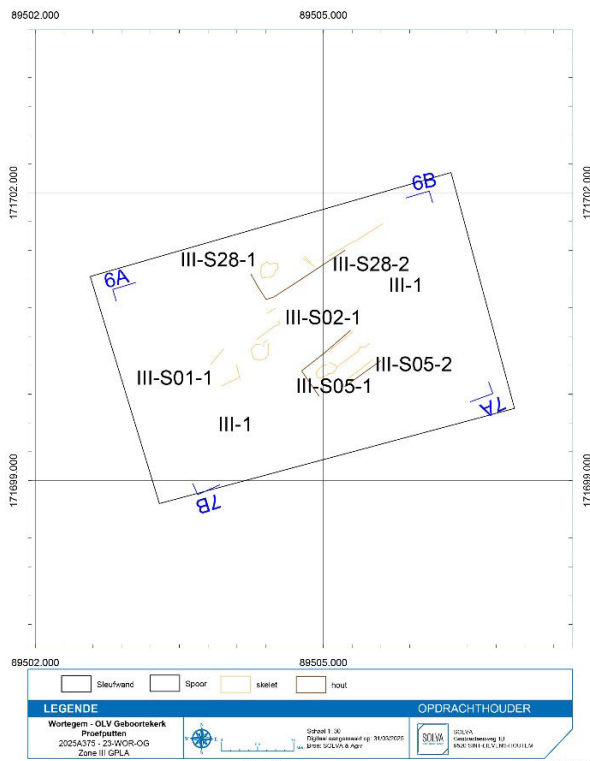
Wat betreft de volledigheid van de ingezamelde individuen (n=37) blijkt dat 62% minder dan 50% compleet is. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan de aard van het onderzoek, dat beperkt bleef tot proefputten en een hoge graad aan doorsnijdingen.

In proefput III zijn vier verschillende grondniveaus aangemaakt (Figuur 29), in proefsleuf IV was dit beperkt tot twee niveaus (Figuur 30).

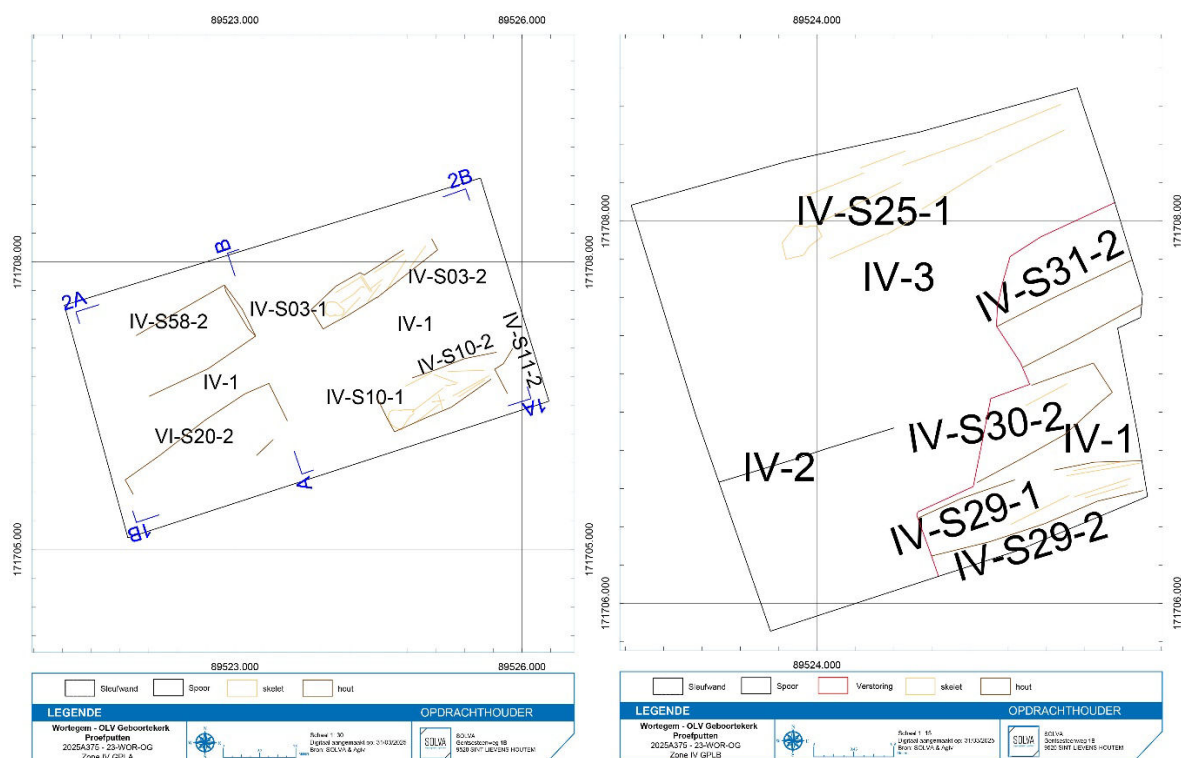
Tot slot betreft deze rapportage enkel een beknopt assessment van de opgegraven individuen. Er is een opsplitsing gemaakt tussen de recente en archeologische dataset. In bijlage 1 kunnen de skeletfiches teruggevonden worden en in bijlage 2 het assessment.

---

¹⁰ Het assessment van de menselijke resten is uitgevoerd door fysisch-anthropologe Liesbeth Massagé.

Figuur 29: Zone III met aanduiding van de aangetroffen skelet per grondplan. Linksonder = grondplan A, rechtsboven = grondplan B, linksonder = grondplan C, rechtsonder = grondplan D.

Figuur 30: Zone III met aanduiding van de aangetroffen skelet per grondplan. Links = grondplan A, rechts = grondplan B.

Recente begravingen

Van de recentere begravingen zijn dertien van de 20 individuen ingezameld. De overige zeven bleven *in situ*: twee bevonden zich deels in het profiel (S8, S53), en vijf zijn niet opgegraven omdat ze op basis van visuele kenmerken — zoals de aanwezigheid van vondsten, lijkzakken en/of loden kist (S11, S20, S38, S40, S58) — als duidelijk recent werden beschouwd.

Bij vier van de 13 opgegraven individuen (S2, S36, S41 en S50) werden intrusieve elementen van een bijkomend individu aangetroffen, waardoor bij elk een *Minimum Number of Individuals* (MNI) van 2 werd vastgesteld. De botresten van vier andere individuen (S39, S48, S50 en S54) waren bedekt met concreties, waardoor het botoppervlak in sommige gevallen moeilijk tot niet te analyseren was. Deze concreties houden vermoedelijk verband met het ontbindingsproces en kunnen wijzen op verharde adipocere, al kan dit niet met zekerheid worden bevestigd.

De opgegraven individuen zijn, met uitzondering van één geval (S5, matige bewaring), over het algemeen goed tot zeer goed bewaard gebleven. De fragmentatiegraad vertoont variatie, net als de volledigheid: zeven individuen zijn voor minder dan 50% compleet (waarvan drie tussen 0–25% en vier tussen 25–50%), terwijl zes individuen voor meer dan 50% bewaard zijn (drie tussen 50–75% en drie tussen 75–100%). Deze mate van volledigheid houdt grotendeels verband met het feit dat het om een proefputtenonderzoek gaat, waarbij veel individuen nog gedeeltelijk in de putwand lagen.

Wat de geslachtsbepaling betreft, konden vijf mannen, drie vrouwen en twee kinderen geïdentificeerd worden. Bij drie individuen kon het geslacht niet worden bepaald. Van de twee subadulten kon voor individu S2 een leeftijd tussen 12 en 18 jaar worden vastgesteld. Van individu S1 was onvoldoende botmateriaal aanwezig; enkel kan worden gesteld dat dit individu jonger dan 12 jaar was.

Individu S5, een volwassen man, vertoonde twee *pipe notches* op de tanden, wat wijst op het regelmatig gebruik van een pijp. Bij individu S54 werd ankylose vastgesteld tussen de tweede en derde cervicale wervel, samen met tekenen van artrose in de rest van de nek.

Laatmiddeleeuwse en postmiddeleeuwse begravingen

De archeologische dataset omvat 27 individuen die te dateren zijn in de late middeleeuwen, maar voornamelijk in de postmiddeleeuwen. Wat de datering betreft, is er slechts bij één individu een vermoeden van een laatmiddeleeuwse oorsprong geuit gezien dit het enige individu was met de handen langs het lichaam. Gezien de beperkte dataset wordt ervoor gekozen om de volledige populatie gezamenlijk te behandelen.

Na de beoordeling bleken twee gevallen geen echte individuen te zijn: individu S19 werd ingezameld als een schouder met arm, maar bleek bij analyse te bestaan uit een schedelfragment en een bovenbeen. Individu S30 bestaat enkel uit een rechter fibula en patella; aangezien de drempel om te spreken over een individu op drie beenderen in anatomisch verband ligt, wordt ook dit niet als een afzonderlijk individu opgenomen. Voor de rest van het rapport zullen dus enkel de overige 25 individuen behandeld worden.

Archeotanatologie

Alle 25 individuen betreffen primaire begravingen die (al dan niet gedeeltelijk) in anatomisch verband zijn aangetroffen. Dertien individuen kenden een ZW-NO oriëntatie gevolgd door elf individuen met een W-O oriëntatie en één individu, S46 had een NW-ZO oriëntatie.

Foto 23: SK46 met een NW-ZO oriëntatie.

Bij achttien individuen kon met zekerheid geattesteerd worden dat deze uitgestrekt op de rug lagen, voor de overige zeven individuen kon dit niet met zekerheid bepaald worden. Voor slechts zeven individuen kon de houding van de schedel achterhaald worden: bij vier individuen was dit op de rechterzijde, bij één individu op de linkerzijde en voor de overige twee op het achterhoofd.

Voor de positie van de armen: voor slechts elf individuen was het mogelijk de positie van één of meerdere armen te achterhalen. Voor zes individuen was de positie van beiden armen te achterhalen en hier is een variëteit aan posities waargenomen waaronder één individu met beiden handen op diens bekken, één individu met beiden handen langs het lichaam en drie individuen met beide handen op de buik. Eén individu had de linkerhand op de buik en de rechterhand langs het lichaam.

Bij de overige vijf individuen was slechts één arm bewaard om de positie te achterhalen: bij drie individuen lag één arm op het bekken en bij twee individuen één arm op de buik.

Slechts bij twee individuen (S23 en S42) kon de positie van de handen achterhaald worden, deze waren allebei gestrekt en bevonden zich op de buik.

Zeventien individuen hadden de benen gestrekt, voor de overige acht individuen waren de benen niet meer bewaard of liepen deze in de putwand verder.

Linkerarm	Rechterarm				Eindtotaal
	Bekken	Langs het lichaam	Op de buik	Afwezig	
Bekken	1			2	3
Langs het lichaam		1			1
Op de buik		1	3	2	6
Afwezig	1			14	15
Eindtotaal	2	2	3	18	25

Tabel 6: positie armen (n=25).

Fysisch antropologische analyse

Van de opgegraven individuen (n=25) is 68% voor minder dan 50% bewaard, waarbij 44% zelfs minder dan 25% compleet is. Slechts 8% is meer dan 75% bewaard. Deze hoge percentages zijn grotendeels het gevolg van een hoge graad aan doorsnijdingen en het feit dat het om een proefputtenonderzoek ging.

De bewaringsgraad is sterk variabel: ongeveer de helft van de individuen vertonen een goede tot zeer goede bewaring. Individu 31 kende een zeer slechte bewaring, waarbij enkel gruis van schedel en vermoedelijk ribfragmenten overbleef. Voor dit individu kon niet met zekerheid worden vastgesteld of het effectief om een menselijk individu ging. Elf individuen (44%) vertonen een hoge tot zeer hoge fragmentatiegraad, terwijl acht individuen (32%) een lage tot zeer lage fragmentatiegraad kennen.

Concluderend kan worden gesteld dat de dataset een grote variatie vertoont in bewaring en fragmentatie. Hoewel het merendeel van de individuen voor minder dan 50% bewaard is gebleven, kent 80% van de skeletresten een matige tot zeer goede corticale bewaringskwaliteit. De fragmentatiegraad ligt over het algemeen eerder hoog.

Volledigheid en fragmentatie	Bewaring					Totaal	%
	Zeer slecht	Slecht	Matig	Goed	Zeer goed		
0-25%	1	1	3	5	1	11	44%
Zeer laag					1	1	4%
Laag				2		2	8%
Matig			1	2		3	12%
Hoog			1	1		2	8%
Zeer hoog	1	1				3	12%

25-50%	1	2	2	1		6	24%
Laag			1			1	4%
Matig				1		1	4%
Hoog		2	1			3	12%
Zeer hoog	1					1	4%
50-75%			1	2	3	6	24%
Laag				1	3	4	16%
Hoog			1	1		2	8%
75-100%			1	1		2	8%
Matig			1			1	4%
Matig/hoog				1		1	4%
Totaal	2	3	7	9	4	25	100%
Percentage (%)	8%	12%	28%	36%	16%	100%	

Tabel 7: bewaring, volledigheid en fragmentatie van het botmateriaal (n=25)

Demografie

Voor 12 individuen was het niet mogelijk om het geslacht te bepalen door de afwezigheid van de schedel en/of bekken en/of de optie om metingen te nemen van de beenderen. Bij vier individuen was het in het stadium van een assessment niet mogelijk om geslacht te bepalen maar dit zou eventueel mogelijk zijn in een verder onderzoek.

Voor negen individuen kon al een preliminaire geslachtsbepaling uitgevoerd worden: twee vermoedelijke mannen (S15, S29) en zeven vermoedelijke vrouwen (S10, S12, S14, S16, S22, S23, S28) konden bepaald worden. Eén vrouw (S14) is adolescent (16-18jaar) maar er waren al duidelijke morfologische kenmerken voor geslachtsdeterminatie aanwezig. S14 is tevens het enige individu onder de 18 jaar, de overige individuen blijken allen volwassen individuen te zijn.

Voor 7 van de 24 volwassen individuen zou een verfijndere leeftijdsbepaling mogelijk zijn in verdere analyse, namelijk op 4 vrouwen, 1 man en twee onbepaalde.

Gestaltebepaling

Gestaltebepaling is mogelijk voor vier individuen: S12 op basis van de humerus, S14 op basis van de humerus en ulna, S16 op basis van de radius en femur, S22 op basis van de tibia en S29 op basis van de femur.

Pathologieën

Op zes individuen zijn één of meerdere pathologieën aangetroffen: drie individuen vertonen sporen van artropathie (gewrichtsaandoeningen), twee individuen hebben sporen van één of meer traumata en één individu heeft zowel trauma als sporen van een deficiëntieziekte op diens lichaam.

S28 betreft een volwassen vrouw wiens goed bewaard skelet voor 50-75% volledig was maar met een hoge fragmentatiegraad. Ondanks de hoge fragmentatie waren nog sporen van artrose aan de rechterschouder merkbaar. Eén van de femorale hoofden (niet meer te achterhalen of dit links of rechts was) had tevens

sporen van artrose met mogelijk een grotere aandoening maar het acetabulum van het pelvis (bekken) was niet meer bewaard dus dit kon niet bevestigd of weerlegd worden.

Individu S15, een volwassen man met matige bewaring en fragmentatie (75-100% compleet) had sacro-iliacale fusering van de rechterkant van het bekken.

S10, een slecht bewaarde volwassen vrouw met hoge fragmentatie en slechts partieel bewaard (25-50%) had osteoartrose aan de nekwerfels.

Een spierscheur aan de rechter femur (bovenbeen) onder de linea aspera was merkbaar bij individu S49. Bij dit individu was het niet mogelijk om het geslacht te bepalen en het individu was slecht bewaard met een zeer hoge fragmentatiegraad en was voor minder dan 25% volledig. Individu S27 had eenzelfde bewaring, fragmentatie en volledigheid en het individu had een infectie op de linker radius (of ulna) waarbij het lijkt alsof het bot was gebroken en zich nog in het stadium van heling bevond.

Individu S23 is een goed bewaarde vrouw met een matige tot hoge fragmentatiegraad en het individu was quasi volledig (75-100%). Er is ankylose merkbaar tussen een rechterschouder en de wervel met additionele botgroei. Dit is vermoedelijk ten gevolge van een trauma. Helaas is het torso te slecht bewaard om te achterhalen of dit op meerdere fragmenten het geval is. Verder is er mogelijk residuele rachitis op de boven- en onderbenen, maar veeleer in een milde vorm.

Conclusie

Tijdens het proefputtenonderzoek werden 57 individuen aangetroffen, waarvan 40 zijn ingezameld. De overige zeventien individuen bleven *in situ* bewaard, veelal omdat ze zich grotendeels in het profiel bevonden. Enkele individuen bevonden zich in een lijkzak of loden kist, wat wijst op hun recente oorsprong.

Een aanzienlijk deel van de aangetroffen begravingen (n=20) betreft recente, vermoedelijk 20ste-eeuwse individuen. Op basis van grafvondsten zoals lijkzakken, nylonkousen en een loden kist werden deze niet als archeologisch relevant beschouwd. Slechts een beperkt aantal werd ingezameld; deze zijn beknopt behandeld en buiten de kernanalyse gehouden.

Van de oudere, archeologisch relevante begravingen is de bewaring sterk variabel. Slechts 24% van de individuen was voor meer dan 50% compleet, wat grotendeels te wijten is aan de aard van het onderzoek (proefputten). De meeste individuen vertoonden een matige tot goede corticale botkwaliteit, hoewel ongeveer de helft een hoge tot zeer hoge fragmentatiegraad kende.

De populatie bestaat hoofdzakelijk uit volwassenen waarbij slechts één adolescent (16-18 jaar ten tijde van overlijden) is aangetroffen. Geslachtsbepaling was mogelijk bij negen individuen, met een oververtegenwoordiging van vrouwen (n=7). Door de beperkte dataset is het niet mogelijk om demografische analyses uit te voeren: vermoedelijk hebben we hier met de toenmalige bevolking te maken en is het hoge aantal vrouwen eerder toeval. Het gebrek aan subadulten kan ofwel toeval zijn ofwel zijn deze in een aparte zone van het kerkhof begraven dat niet aangeraakt is.

Bij enkele individuen zijn pathologische afwijkingen vastgesteld, waaronder artrose, trauma, infecties en vermoedelijke deficiëntieziekten.

Bij zeven individuen werden resten van meerdere personen aangetroffen, wat wijst op versterking of secundair gebruik van grafcontexten. Artefacten zijn schaars maar aanwezig, waaronder galalieten knopen en sporen van metaalcorrosie.

De archeologische dataset is overwegend postmiddeleeuws, met slechts één mogelijk middeleeuws individu. Vanwege het beperkte aantal oudere begravingen werd de volledige groep als één geheel geanalyseerd.

Samenvattend toont het onderzoek een grafveld met complexe opbouw, waarin recente en archeologisch relevante begravingen door elkaar voorkomen. Gezien de fragmentatie en beperkte volledigheid in combinatie met het hoge aantal recente begravingen en de geplande werken wordt verder onderzoek op dit moment niet aanbevolen.

2.2.5 ASSESSMENT VAN DE STALEN

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de staalnames, deze zijn reeds besproken in hoofdstuk 2.2.2. Het gaat om een houtstaal, houtskoolstalen en pollenstalen ter hoogte van de buikholve. Deze zijn momenteel nog niet verder onderzocht, maar kunnen in een later stadium nog aangewend worden voor verder onderzoek.

Stalen	Som van Aantal
Staalname / Buikholve	7
III-S42-1--	1
IV-S03-1--	1
IV-S04-1--	1
IV-S14-1--	1
IV-S15-1--	1
IV-S23-1--	1
IV-S25-1--	1
Staalname / Hout	1
IV-S06-2--	1
Staalname / Houtskool	3
III-S49-1--	1
IV--4--	1
IV-S30-2--	1
Staalname / Referentie	6
III--12--	1
IV--1--	5
Eindtotaal	17

Tabel 8: Overzicht van de genomen stalen.

2.2.6 CONSERVATIE-ASSESSMENT

Er komen geen vondsten in aanmerking voor conservatie. De meeste vondsten zijn stabiel en voldoende goed bewaard (aardewerk, bot, glas...) of een conservatie zou geen kennistoename betekenen (bv. nagels).

2.2.7 DATERING EN INTERPRETATIE VAN HET ONDERZOCHE GEBIED

Tijdens het proefputtenonderzoek zijn in zone I en zone II geen skeletresten aan het licht gekomen, dit was wel het geval in zone III en zone IV. In deze zones zijn er twee verschillende pakketten kerkhofgrond te onderscheiden. In zone III ligt onder deze pakketten nog een fragmentje van het zandleemdek, dat op de tertiaire bodem ligt. In zone IV bevindt de tertiaire bodem zich onmiddellijk onder de kerkhofgrond.

De aangetroffen skeletresten bestaan uit enerzijds zeer recente begravingen uit de 20ste eeuw en anderzijds begravingen uit de postmiddeleeuwen. Er is één skelet aangetroffen dat mogelijk laatmiddeleeuws is, maar het botmateriaal kent een zeer slechte bewaring. De populatie bestaat hoofdzakelijk uit volwassenen waarbij slechts één adolescent (16-18 jaar ten tijde van overlijden) is aangetroffen. Geslachtsbepaling was mogelijk bij negen individuen, met een oververtegenwoordiging van vrouwen. Bij enkele individuen zijn pathologische afwijkingen vastgesteld, waaronder artrose, trauma, infecties en vermoedelijke deficiëntieziekten. Bij zeven individuen werden resten van meerdere personen aangetroffen, wat wijst op verstoring of secundair gebruik van grafcontexten. Artefacten zijn schaars maar aanwezig, waaronder galalieten knopen en sporen van metaalcorrosie.

In zone I bevinden zich enkel postmiddeleeuwse ophogingpakketten met recente verstoringen door de aanleg van de huidige parking tot ca. 80cm onder het huidige looppniveau. In zone II is er enkel geruimde kerkhofgrond aanwezig met op een diepte van ca. 50cm onder het maaiveld de tertiaire bodem.

2.2.8 CONFRONTATIE VAN DE BEVINDINGEN MET DE RESULTATEN VAN VOORGAANDE ONDERZOEKSFASES

Het bureauonderzoek schrijft voor de zones buiten de kerk dat het kennispotentieel vooral ligt bij het fysisch antropologisch onderzoek naar de oudste skeletten. Naar analogie met dorpen in de regio is het niet onrealistisch, dat er middeleeuwse begravingen te verwachten zijn rond te kerk. Studie naar deze skeletten kan informatie opleveren over de populaties in Wortegem doorheen de tijd. Daarnaast is het mogelijk dat er ook oudere sporen worden aangetroffen die voorafgaan aan de begraafplaats. Deze zouden meer informatie kunnen verschaffen over de ouderdom en ontwikkeling van het dorp. In zone I kunnen er zich restanten bevinden van het oorspronkelijke koor van de voorloper van de huidige kerk.

Tijdens het proefputtenonderzoek zijn in zone III en IV skeletresten aangetroffen. Het gaat om begravingen uit de postmiddeleeuwen en de 20ste eeuw. Er is mogelijk één ouder skelet, maar dit is zeer slecht bewaard. De overige skeletresten kennen een zeer variabele bewaring, waarbij de jongste skeletresten het best bewaard zijn. De oudere skeletresten zijn eerder fragmentarisch bewaard. Niet alleen is hun bewaring van het botmateriaal fragmentarisch, ook het hoge aantal oversnijdingen van recentere begravingen maakt dat de oudere skeletten sterk gefragmenteerd zijn. Een aantal recente begravingen is ook uitgegraven tot in de moederbodem, waaruit ook een sterke versterking van ondergrond blijkt. Eventueel oudere sporen worden ook door deze recente begravingen vergraven.

Er zijn dus geen bevestigde middeleeuwse begravingen aangetroffen, zoals verwacht in de archeologienota. Verder zijn er geen oudere sporen aangetroffen die zouden voorafgaan aan de begraafplaats. Er zijn tevens geen muurrestanten van het oorspronkelijke koor van de voorloper van de huidige kerk gevonden.

2.2.9 DE VERWACHTINGEN TEN AANZIEN VAN HET ARCHEOLOGISCH ERFGOED

2.2.9.1 EEN GEMOTIVEERDE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN DE AANWEZIGHEID EN AARD VAN ARCHEOLOGISCH ERFGOED OP HET ONDERZOCHE TERREIN

Tijdens het proefputtenonderzoek zijn geen sporen aangetroffen die voorafgaan aan de begraafplaats en zijn er bovendien ook geen oude muurrestanten van vroegere fase van het koor aangetroffen. Wel zijn er skeletresten aangetroffen uit de postmiddeleeuwse periode en de 20ste eeuw. Los van de menselijke en emotionele waarde zijn de 20ste-eeuwse graven niet als archeologisch te beschouwen. Wat betreft de oudere begraving, die te dateren zijn in de postmiddeleeuwse periode, gaat het slechts om een beperkt aantal fragmentair bewaarde graven. De sterke fragmentatiegraad ten gevolge van de intensieve recentere begravingen en de grotendeelse ontruiming hiervan in de jaren 1980, maken dat het resterend onderzoekspotentieel van deze graven zeer laag is, zowel op siteniveau als op niveau van het individu. De resultaten van verder onderzoek zouden immers fragmentair zijn en moeilijk in context te plaatsen. Onderzoek naar historische kerkhoven is pas zinvol op beter bewaarde begraafplaatsen waarvan er in de regio verschillende reeds opgegraven zijn¹¹. Daar komt tenslotte nog bij dat verder onderzoek van deze fragmentair bewaarde graven sterk bemoeilijkt wordt vanwege de uitgesproken preventiemaatregelen die van toepassing zouden zijn vanwege de recente begravingen¹². De kosten van verder onderzoek wegen hier dan ook niet op tegen de beperkte potentiële kenniswinst.

2.2.9.2 AFBAKENING VAN DE ZONES WAAR GEEN ARCHEOLOGISCH ERFGOED AANWEZIG IS OF VERWACHT WORDT

De volledige zone rondom de kerk wordt niet weerhouden voor verder archeologisch onderzoek. Binnenin de kerk dient wel nog de opgraving, zoals geadviseerd in de archeologienota¹³, uitgevoerd te worden.

2.2.9.3 AFBAKENING VAN DE ZONES WAAR ARCHEOLOGISCH ERFGOED VASTGESTELD IS OF VERWACHT WORDT

Niet van toepassing.

---

¹¹ Zo zijn er: Brakel Marktplein (opgraving door SOLVA, rapport in opmaak), Moorsel Centrum (Klinkenberg, De Maeyer & Cherretté 2010), Baarddegem N411 (opgraving door SOLVA, rapport in opmaak) en Lede Markt (Bradt 2021), Mater - Kerkgate (Verbeke et al. 2021) en Burst – heraanleg centrum (Verbrugge et al. 2017).

¹² Intern advies preventiedienst, Koen Van Hoyweghen 20 januari 2023, advies manager risicobeheersing EDPB en advies arbeidsgeneesheer Securex 23 januari en 1 februari 2023.

¹³ A. De Graeve 2024.

2.2.9.4 BEANTWOORDEN VAN DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN

Begravingen:

- Welke ouderdom hebben de skeletten?
De aangetroffen begraven zijn te dateren in de postmiddeleeuwen en de 20ste eeuw. Eén skelet heeft mogelijk een oudere datering, nl. de late middeleeuwen, al kan dit niet bevestigd worden.
- Zijn er oversnijdingen zichtbaar?
Ja, er zijn verschillende oversnijdingen vastgesteld. Waarbij de oudere begraving steevast oversneden werden door de jongere begravingen.
- Is er een fasering op te merken bij de begravingen?
Op basis van de oversnijdingen, de stratigrafie en de oriëntatie kunnen er verschillende fasen afgeleid worden. Evenwel kan er aan deze fasering geen precieze datering gekoppeld worden.
- Wat leren ons de eventuele begravingen?
De aangetroffen begravingen bestaan uit 20 recente, 20ste-eeuwse individuen en 27 postmiddeleeuwse begraving. De bewaring van de recente begravingen is goed, bij de oudere begravingen is de bewaring sterk variabel. De populatie bestaat hoofdzakelijke uit volwassenen, subadulten zijn zeldzaam. Geslachtsbepaling was mogelijk bij ongeveer de helft van de individuen, met een lichte oververtegenwoordiging van vrouwen. Bij enkele individuen zijn pathologische afwijkingen vastgesteld, waaronder artrose, trauma, infecties en vermoedelijke deficiëntieziekten.
- Zijn er opdelingen in zones waarneembaar?
Nee, er zijn geen zones waargenomen.
- Leren de skeletresten zich voor verder fysisch-antropologisch onderzoek? Wat is het potentieel?
Er is reeds een beknopt fysisch-antropologisch onderzoek uitgevoerd (zie infra). Hierbij kon van enkele skeletten reeds het geslacht bepaald worden, of ze adult of subadult waren en ook waren er enkele pathologieën te herkennen. Bij eventueel diepergaand fysisch-antropologisch onderzoek op verschillende skeletresten zou een verfijndere leeftijdsbepaling en geslachtsbepaling mogelijk zijn.

Andere sporen:

- Zijn er sporen ouder dan het kerkhof en de kerk aanwezig? Zo ja, welke?
Er zijn geen sporen aangetroffen die ouder zijn dan het kerkhof en de kerk. Alle aangetroffen sporen zijn te linken aan het gebruik van het terrein als kerkhof.
- Wat leren de resultaten ons over de vroegste dorpsgeschiedenis?
Niet van toepassing.
- Zijn de oudere sporen te linken aan gegevens uit andere opgravingen?
Niet van toepassing.

2.3 BIBLIOGRAFIE

T. Bradt 2021. Archeologische opgraving, Lede Markt, basisrapport, Monument Vandekerckhove, Afdeling Archeologie, Rapport 2021/10.

A. De Graeve & D. Herremans 2024. Wortegem O.L.V. Geboorte en St-Rochuskerk, Archeologienota – 2024A457, verslag van resultaten.

A. De Graeve 2024. Wortegem O.L.V. Geboorte en St-Rochuskerk, Archeologienota – 2024A457, programma van maatregelen.

S. Klinkenborg, W. De Maeyer & B. Cherretté 2013. Moorse Centrum, Archeologisch Onderzoek, december 2009 - juli 2010, SOLVA Archeologierapport 12.

E. Verbeke, C. Clement, R. Pede & B. Cherretté 2021. Mater Kerkgate, archeologienota 2021I199 en 2021K242, SOLVA Archeologierapport 222.

A. Verbrugge, M. Buckens, E. Deschepper & B. Cherretté 2017. Burst - Heraanleg Centrum, wegenis- en rioleringswerken, archeologienota 2016L27, SOLVA Archeologierapport 76.

2.4 BIJLAGEN

2.4.1 LIJST VAN PLANNEN, FIGUREN, FOTO'S EN KAARTEN

Zie bijlage.

2.4.2 TEKENINGENLIJST

Zie bijlage.

2.4.3 FOTOLIJST

Zie bijlage.

2.4.4 SPORENLIJST

Zie bijlage.

2.4.5 VONDSTENLIJST

Zie bijlage.

2.4.6 STALENLIJST

Zie bijlage.

2.4.7 SKELETFORMULIEREN

Zie bijlage.